

MİSTOYÊ MÎRÎ VE CİZRE'NİN TOPLUMSAL YAPISINA ETKİLERİ

İrfan YILDIRIM

Şırnak Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü
irfan.yildirim@sirnak.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9949-7667>

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi
Received / Makale Geliş Tarihi: 14/05/2022, **Accepted / Kabul Tarihi:** 21/08/2022
DOI: <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1116837>

MISTOYÊ MİRÎ VE CİZRE'NİN TOPLUMSAL YAPISINA ETKİLERİ

ÖZ

Hamidiye Alaylarının kurulmasıyla, 48. Alay'ın komutanlığına, II. Abdülhamit tarafından Miran Aşiretinin lideri Mustafa Bey (Mistoyê Mirî) getirilir ve kısa bir süre sonra kendisine 'Paşa'lık rütbesi verilir. Çok geçmeden bölgede varlığını devam ettiren farklı din ve etnik unsurları kontrolüne almaya, aşiret ve sülaleleri şiddet ve cebir kullanarak itaat ettirmeye çalışır. Toplumsal yapıyı kendisine göre dizayn eder; sorunlu gördüğü aileleri başka yerlere göç ettirir ve dışarıdan birçok aileyi Cizre'ye yerleştirir. Ağalık sisteminin bölgede köklenmesine, genellikle şiddet ve zor kullanarak korku kültürünün yerleşmesine, devletin baskı ve zora dayalı bir sistem olarak anlaşılmasına neden olur. Silahlı birliğini rakip aşiretleri dize getirmede kullanır, vergi ve haraç yoluyla halkın malvarlığını elinden alır, yağmalar veya talan ettirir. Bütün bunlara rağmen merkezi yönetim tarafından kendisine ses çıkarılmaz. Yaptığı zulümler, bir asır geçmesine rağmen bölge halkı tarafından dillendirilir. Bu çalışma, bölgenin toplumsal yapısının biçimlenmesinde iz bırakan olayların derinlemesine mülakat yoluyla elde edilen verilerinden oluşmaktadır. Paşa'dan önce ve sonraki dönemlerde Cizre'nin toplumsal yapısı, bölgesel düzeyde varlığını sürdüren toplumsal kesimler ve bunların birbirleriyle ilişkileri, oluşan feodal yapılanmalar ele alınmaktadır. Ayrıca bölgenin yönetilmesinde etkili güçler, çeşitli müdahalelerle oluşan sınıfsal ayrışmalar, toplumsal yapıda dinsel ve kültürel statülerin oynadığı rol üzerinde durulmaktadır. Elde edilen genel sonuç ise ilgili dönemde yaşanan gelişmelerin etkilerinin günümüzde de devam ettiği yönündedir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Paşa, Cizre, Hamidiye Alayları, Toplumsal Yapı, Feodal Sistem.

MISTOYÊ MİRÎ AND HIS EFFECTS ON THE SOCIAL STRUCTURE OF CIZRE

ABSTRACT

With the establishment of the Hamidiye Regiments, he became the commander of the 48th Regiment, Mustafa Bey (Mistoyê Mirî), the leader of the Miran Tribe, was brought in by II. Abdülhamit and he was given the rank of 'Pasha' after a short time. Before long, he tries to control the different religious and ethnic elements that continue to exist in the region, and to make the tribes and lineages obey by using violence and force. It designs the social structure according to itself; He sends the families he sees as having problems to other places and settles many families from outside in Cizre. It causes the agalık system to take root in the region, to establish a culture of fear, usually by using violence and force, and to understand the state as a system based on oppression and force. He uses his armed unity to bring rival tribes to heel, takes away the property of the people through taxes and extortion, loots or plunders them. Despite all this, he is not heard by the central government. His atrocities are voiced by the people of the region, even after a century. This study consists of data obtained through in-depth interviews of the events that left their mark on the shaping of the social structure of the region. The social structure of Cizre before and after the Pasha, the social segments that existed at the regional level and their relations with each other, and the feudal structures that were formed are discussed. In addition, effective powers in the administration of the region, class divisions formed by various interventions, the role of religious and cultural statuses in the social structure are emphasized. The general result is that the effects of the developments in the relevant period continue today.

Keywords: Mustafa Pasha, Cizre, Hamidiye Regiments, Social Structure, Feodal System.

GİRİŞ

19.yüzyıl, dünyadaki toplumların geneli için siyasal, ekonomik ve toplumsal yönlerden hareketli geçen ve farklı toplumsal sorunlara neden olan bir dönemdir. Fransa'da baş gösteren milliyetçilik akımı nedeniyle imparatorluklar çözülür, ayrışır ve genellikle tek bir millet temelinde yeni devletler meydana gelir. Osmanlı İmparatorluğu da, esen milliyetçilik rüzgârından etkilenmemek, ayrışmamak ve varlığını devam ettirmek üzere bu yüzyıl boyunca başta Tanzimat (1839) sonra Islahat Fermanı'nın (1856), ardından Birinci (1876) ve İkinci Meşrutiyet'in (1908) ilanlarına yönelir. Bu dönemde farklı etnik ve dinsel gruplardan oluşan geniş coğrafyayı idare etmek üzere farklı yollar denenir. Ancak boyunduruğunda bulunan birçok milletin bağımsız devlet kurmasının önüne de geçemez. Bağımsızlık düşüncesine kapılan bölgesel yönetimlerden biri de Cizre bölgesinde, uzun bir dönem hüküm süren Cizre Beyliği'dir. Birbirinden farklı etnik ve dinsel grupların bulunduğu bölgede en çok sorun teşkil eden etnik unsurlardan biri olarak Nasturiler, Avrupa ülkelerinden de destek alarak milliyetçilik temelinde sorun çıkarmaya başlar, ancak kısa sürede Cizre Beyliği'nin müdahalesine maruz kalırlar. Bu olayla birlikte Avrupa devletleri Osmanlı yönetimine baskı uygular ve Cizre Beyliği'ne müdahale etmesini talep ederler (Kardam, 2011: 288). Merkezi yönetimi etkili kılmak üzere taşradaki yönetimleri ortadan kaldırma peşinde olan Osmanlılar, dış devletlerden gelen baskıları fırsat bilerek Cizre Beyliğini sonlandırır ancak bölgenin yönetimini de belirli bir düzene oturtamaz. Hemen akabinde kurulan Kürdistan Eyaleti de tasfiye edilen beylerin boşluğunu doldurmaz. Sosyal ve ekonomik yıkımla birlikte bölgede asayişsizlik, gasp ve talan görülmeye başlanır ve merkezi yönetimin aldığı önlem ise kontrol altına alınamayan bazı aşiretleri cezalandırmak olur. Milliyetçi fikirlerle bağlantılı toplumsal olaylar arasında Êzdîn Şêr isyanı (1854-1855), Bedirhan Beyin oğulları Hüseyin Kenan Bey ve Osman Bey'in öncülük ettiği Bohtan Ayaklanması (1878-1879) ve Şeyh Ubeydullah Ayaklanması (1880- 1882) gibi üç önemli isyan baş gösterir (Kardam, 2011: 384). Merkezi yönetimin bölgede etkili olmasını sağlamak, Kürt isyanlarının önüne geçmek gibi amaçları da bulunan Hamidiye Alaylarının kurulmasının önemli bir sebebi de Batılı devletlerin etkisiyle isyana yönelen Ermenileri durdurmaaktır. İlgili dönemde dış devletlerin tahriklerine ve taahhütlerine teslim olan Ermenilerin isyana yönelmesi ve öne çıkan Rus yayılmacılığı (Ekinci, 2017: 720) merkezi yönetimi bölgesel çapta çare arayışına yöneltir ve bölgede belirli bir intizam içinde olmayan Kürt aşiretleri 'Hamidiye Alayları' adı altında birleştirilerek düzenli birlikler halinde askeri bir güç oluşturulur. Böylece bölgede Kürt aşiretleri yoluyla devletin otoritesi de sağlanır (Yiner, 2019: 396). Bu çerçevede 1891 yılında, Cizre merkezinde de '48. Hamidiye Alayı' kurulur. Başına getirilen Mustafa Paşa (Mistoyê Mirî) ise kendisine has yöntem ve uygulamalarıyla adından sıkça söz ettirecek biri haline gelir.

Bu araştırmada, Mustafa Paşa'nın merkezi yönetimle ilişkileri, aşiretlere ve farklı toplumsal kesimlere karşı yaklaşımları, şikâyetlere konu olan yönleri, peşinde olduğu toplumsal sistem ve demografik yapıya müdahaleleri ile öne çıkan Paşa'nın gerçekleştirdiği eylem ve pratiklerin günümüzdeki yansımaları üzerinde durulmaktadır. Günümüzde yaşayan insanlardaki izleri takip edilerek, toplumsal yapının şekil kazanmasında etkili faktörler ele alınmaktadır. Literatür çalışmalarından ve sahada elde edilen verilerden hareketle Cizre merkez ve çevresindeki kırsal yerleşim yerlerinde öne çıkan toplumsal yapı ve ilişkiler konu edinilmektedir. Özellikle son iki yüz yılda bölgenin toplumsal yapısına ve bu yapının süreç içerisindeki seyrine odaklanılmaktadır.

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE METODOLOJİSİ

Cizre merkez ve çevresinin önemli bir tarihsel geçmişe sahip olmasına rağmen yeterince literatürde yer almadığı bir gerçektir. Yaklaşık son iki yüz yıldır siyasi olaylarla adından sıklıkla söz edilen bu bölgenin, söz konusu edilen dönemlerin daha da gerisine gidildiğinde gelişmiş bir yer, önemli bir ilim ve kültür merkezi olduğu görülecektir. Bölgede uzun süre hüküm süren Cizre Beyliği'ne son verilmesiyle yönetsel sorunlarla anılan Cizre ve çevresinin toplumsal ve kültürel yapısını ele alan çalışmaların azlığı da dikkat çekicidir. Osmanlı döneminde merkezi yönetime uzaklığı, farklı etnik ve dinsel kökenlere sahip kesimlerin fazlalığı, siyasi yönden öne çıkan milliyetçi akımın etkileri bölgenin sürekli yönetsel sorunlarla anılma-

sına neden oluşturmuştur. Bölgenin kendisine has özelliklerinden biri de asabiyete dayalı aşiret yapılanmalarıdır ki bu bağlar, merkezde olunca *aile* formunda, kırsal yerlerde ise *aşiret* biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Yaklaşık son iki asırda, toplumsal alanda meydana gelen olaylarda ve yaşanan gelişmelerde oluşan demografik dönüşüm ve bu dönüşümde rol oynayan faktörlerin ele alınması ise pek nadir üzerinde durulan bir konu olmuştur. Özellikle bölgedeki aşiret yapılanmasının dikkate alınmasıyla öne çıkan güvenlik sorunlarını halletmek, bölgenin esasen merkezi yönetimin kontrolünü hissettiren yönüyle Hamidiye Alaylarının Cizre örneğinin üzerinde pek durulmadığı görülmektedir. Cizre merkezinde kurulan 48. Alayın komutanı, aynı zamanda yörede yaptıklarıyla geride kötü bir ün bırakan paşası olarak Mustafa Paşa'nın, toplumsal yapının şekil kazanmasında oynadığı rol ise çok az düzeyde ele alınmıştır. Bu çalışmanın amacı, özellikle Mustafa Paşa'nın bölgenin yapılanmasındaki rolünü ele almak ve kendisinden sonraki dönemlerde bölgenin toplumsal, kültürel ve siyasal yönlerden şekil kazanmasındaki konumunu sosyolojik boyutuyla ortaya koymaya çalışmaktır. 48. Hamidiye Alayı Komutanı Mustafa Paşanın bölgede bıraktığı etkiler nedeniyle ismi 'Mistoyê Mirî' olarak hafızalara kazınmıştır. Dolayısıyla bu haliyle başlıkta da kullanılmasının daha uygun olabileceği düşünülmüştür.

Gündelik hayatın akışı doğrultusunda insanların sosyal, fiziksel ve zihinsel aktiviteleri sürekli yeniden inşa edilmektedir. Sistematik çerçevede toplanan veriler üzerinden toplumsal yaşamı anlamak, sosyal bilimlerin araştırma mantığının odağında bulunmaktadır. Toplumsal yaşamın davranış örüntülerini açıklamaya yönelmek, aynı zamanda onu betimlenebilir, analiz edilebilir ve anlaşılabilir kılmaya çalışmak demektir (Coulon, 2010: 39). Bir araştırmanın yöntemine karar vermek, doğrudan konusunun içeriğine bağlıdır ve kullanılacak verinin mahiyeti yöntemin belirlenmesinde önemlidir. Nitel araştırmalarda sıklıkla, 'yumuşak veri' denilen izlenim, cümle, kelime ve semboller tercih edilmektedir (Neuman, 2009: 223-224). Bu doğrultuda toplumsal olgu ve süreçlerin özüne inmek, bireylerin sahip oldukları izlenimleri edinmek anlamsal sistemi kavramayı kolaylaştırır. Burada anlamların yorumlanması veya çözümlenmesi de önem arz etmektedir. Bu yaklaşımla bilgiyi oluşturan hususları ve nasıl üretildiğini, insanın doğasını, teori-aksiyon arasındaki ilişkiyi sorgulama ve anlama imkânı ortaya çıkmaktadır (Kümbetoğlu, 2008: 22-28). Kısaca nitel yöntemle araştırmacı toplumsal gerçekliği başka birinin gözünden görmeye yönelmektedir. Esasen sosyal gerçekliği anlamının bir yolu da, diğer insanların sosyal gerçekliğe attikleri anlamı kavramaktan (Kümbetoğlu, 2008: 40) geçmektedir. Diğer taraftan nitel araştırma çerçevesinde bir konu, olay ve olguyu sayısal veriler üzerinden ele almaktan ziyade araştırılmaya konu olan hususun günlük yaşamın gerisinde kalmış anlamlarına, karşılıklarına ve farklı görünümüne ilişkin analizler yapmak esastır (Yıldırım & Şimşek, 2013: 70). Bu çalışmada da nitel verilerin sunduğu anlamlara yoğunlaşılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, yapılandırılmış tekniğe oranla geniş bir uygulama alanı sunmaktadır. Etnografik görüşme, yarı yapılandırılmış görüşmelerde sıklıkla kullanılan bir tekniktir. Zengin veriler sunması bakımından güçlü bir araç olan bu görüşme türünde (Punch, 2011: 169), soruların açık uçlu olarak sorulmasına olanak tanınması, ayrıca esnek olması nedeniyle özellikle sözlü tarih ve hayat hikâyesini içeren projelerde kullanılmaktadır. Kültürel unsurların ve günlük hayatın anlamını çözmeye çalışan etnografik yöntemde kişilerin söylediklerinden ziyade bilinçaltında bulunan ve davranışlara yön veren gerçeklerin veya anlam dünyasına yön veren ilkelerin açığa çıkması hedeflenir (Kartarı, 2017: 217). Nitel yöntemle elde edilen verilerde, olgu ve süreçler hakkında davranış, deneyim ve faaliyetleri ifade eden niyet, istek, değer ve fikirler yer alabilmekte, birey hislerini ve duygularını yansıtabilmekte, ayrıca bilgi, inanç ve kanaatini aktarabilmektedir. Bu nedenlerle bireyin öngörülerini veya düşüncelerini bütüncül bir şekilde derinlemesine anlama olanağı elde edilebilmektedir (Kümbetoğlu, 2008: 43).

Nitel araştırma çerçevesinde tasarlanan bu çalışmanın önemli bir kısmını, etnografik görüşme yoluyla elde edilen bulgular oluşturmaktadır. Geçmişte yaşanan olay ve olguların etkilerini ele almayı hedefleyen bir çalışmanın toplumsal yaşamda gözlem yapmasının yanında, gelişen olayların seyrinin ele alınması için literatürden destek alınması da gerekli görülmüştür. Özellikle toplumsal yaşamda etkileri görülen olay ve olgular hakkında bilgi ve malumat sahibi insanların görüşüne başvurulmuş ve onların değerlendirmeleri dikkate alınmıştır. Çalışmada toplumsal yapı ve ilişkilere etki eden faktörlerin açığa çıkarılmasına çalışılmış ve elde edilen veriler temalar yoluyla ele alınıp değerlendirilmiştir.

Nitel çalışmalarda gözetilen hususlardan biri örneklem sayısının yeterliliğine karar vermektir. Sayının fazlalığı yerine önemli görülen husus, hedeflenen bulguların açığa çıkmasıdır. Bu doğrultuda katılımcı sayısının az olması (en az beş) sorun teşkil etmemektedir (Creswell, 2015: 81). Şırnak Üniversitesi Etik Kurulu'ndan alınan izin çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmada, Cizre'de ikamet eden ve ileri yaşta (60 ve üstü) bulunan 10 kişinin görüşüne başvurulmuş, (9'undan istifade edilmiş) görüşmeler, derinlemesine görüşme şeklinde ve yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Kendilerine, öncesinde hazırlanan yarı yapılandırılmış sorular yöneltilmiştir. Dile getirdikleri görüşlere müdahale etmeksizin yer verilmiştir. Bazı görüşmecilerin soru cevap formatının dışına çıkarak genel bilgi vermeye yönelik talepleri dikkate alınmış ve görüşlerinin ilgili kısımları çalışmada kullanılmıştır.

2. OSMANLININ SON DÖNEMLERİNDE CİZRE'NİN TOPLUMSAL YAPISI

Tarih boyunca, Cizre şehir merkezi başta olmak üzere, bölgede farklı etnik kültürden ve farklı dinsel gruplardan kesimler bir arada yaşamıştır. Örneğin 11 ve 12. yüzyıl arasında el-Cezire diye adlandırılan bu bölgede, yöneticilerin Kürt ve az sayıdaki Türkmenlerden, âlim ve bürokratların Kürtlerden ve Araplardan, sanatkârların ise Süryani ve Yahudilerden oluştuğu bir yapılanma söz konusudur (Demir, 2010: 71). Bu heterojen yapı sonraki dönemlerde de devam eder. Özellikle Azizan Beyliği döneminden Cizre (Botan) Beyliğinin sonlandırıldığı döneme kadar, Araplar, Kürtler, Ermeniler ve Yahudiler bir arada yaşarlar. Osmanlının son dönemlerinde de Cizre'nin toplumsal yapısında farklı etnik ve dinsel gruplar mevcuttur. Cizre bölgesinin bazı yerleşim yerlerinde Müslümanlar, Yahudiler, Hristiyanlar, (Keldaniler, Süryaniler, Nasturiler vb.) gibi farklı dinsel inanışa mensup kesimler iç içe iken bazılarında ise birbirinden ayrı yerde yaşamışlardır (Ertaş, 2021: 322-325).

Osmanlı döneminde Vilayat-ı Şarkiyye (Ekinci, 2017: 712) diye geçen Doğu'daki bölgelerin 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğuna dâhil edilmesinden sonra idaresi diğer bölgelerden farklı işler ve bölge merkezden tayin edilen valiler yerine yereldeki yönetimi elinde bulunduran özerk beylikler tarafından idare edilir. Zamanla güçlenen bu beylikler, merkezi yönetimin gücünü büyük ölçüde yitirmesiyle bölgesel kontrolü ele geçirmeye başlarlar (Doğan, 2011: 508). Osmanlının 19. yüzyılın başlarından itibaren yönetimi merkezileştirme ve kontrolü tek elde bulundurma yönündeki girişimleri, ayrıca milliyetçi akımların etkisine giren bazı azınlık gruplarının isyana kalkışmalarının önünü kesmeye çalışmaları öne çıkar. Güçlü beyliklerden bir olarak Cizre (Botan) Beyliği, imparatorluğun gerileme döneminde, özellikle milliyetçi fikirlerin öne çıktığı zamanlarda, farklı azınlık konumundaki kesimlerle yaşanan bazı gelişmeler sonucunda sonlandırılır (Doğan, 2010: 135-137). Tanzimat Fermanı'nın yayınlandığı dönemin hemen sonrasına denk gelen Cizre Beyliğinin sonlandırılması, aynı zamanda farklı azınlık gruplarının isyana kalkıştığı ve bölgenin toplumsal yaşamındaki dengelerin önemli ölçüde değiştiği zamanlardır.

Cizre Beyliği'nin başında bulunan Bedirhan Bey'in yönetimden uzaklaştırılması ve ailece sürgüne gönderilmesinin ardından yönetime, Osmanlı kuvvetleriyle yakın ilişkileri bulunan yeğeni Êzdîn Şêr getirilir ancak kısa süre sonra kendisi de görevden alınıp zorunlu şekilde Musul'a gönderilir (Öğün, 2010: 386). Yaklaşık yedi yıl sonra kendisine, bölgedeki nüfuzunu kullanarak asker toplaması ve cephede savaşması için görev verilir. Kendisi ise Cizre merkez ve etrafında bulunan yerleşim yerlerinin asayişine yönelik şiddet ve sertlik içeren tedbirleriyle öne çıkar ve kısa zamanda tümünü kontrolü altına alarak merkezi yönetimle pazarlık yapmaya başlar. Yapılan pazarlıklarda merkezi yönetimle bazı hususlarda anlaşamaz ve isyana yönelir. Ancak kısa süre sonra isyan bastırılır ve kendisi de teslim olur. Kendisinden sonra Cizre'nin idari yönden sevk ve yönetimi, merkez tarafından gönderilen kaymakamlar yoluyla sağlanmaya çalışılır (Öğün, 2010: 387-388). Sürekli değişen idareciler için birbirinden farklı unsurları bir arada tutmak, kontrolü sağlamak ve halkla irtibata geçmek kolay olmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun, bölgedeki sorunları çözüme kavuşturma ve merkezileşme yoluyla uzak bölgelerin kontrolünü elinde bulundurma yönündeki çalışmalarından biri de 1859 yılında çıkarılan 'toprak reformu' yasasıdır. Bölgesel çapta yaşanan toplumsal sorunlara çözüm bulma arayışlarının önemli bir adımı olarak bu yasayla aşiretlerin veya konargöçer bir hayat yaşayan kesimin önemli bir kısmı yerleşik hayata

geçirilir (Polat ve Türkan, 2013: 308). Toprak yasası ile bölgedeki toprakların yeniden ve eşit şekilde bölüşümünü esas alan ve bazı güç odakları tarafından istismar edilmemesini öngören bir düzenleme olmasına rağmen yereldeki atanmışların ve toplumun önde gelen bazı kimselerin müdahalesiyle kısa sürede topraklar bazı kişilerin özel mülkiyeti haline gelir. Açık arttırma yoluyla toprakların satılması, güçlü olanların tekel olmasını beraberinde getirirken herhangi bir toprağı olmayan köylülerin daha da sömürülmesine yol açar. Bazı köylülerin kaçıp gitmesi ve birçok köydeki tarım arazilerinin terk edilerek kendi haline bırakılması öngörülemez toprak yasasının doğurduğu sonuçlardır. Esasen toprak yasasının amacı, toprağın nihai sahibinin devlet olduğunu ve vakıf arazilerinin üzerinde tasarrufta bulunma hakkının da devlete ait olduğunu ortaya koymaktır. İlgili dönemde ücret karşılığı tapu dairesinde yapılan bazı işlemlerle topraklar, belirli bir zümreden oluşan ve *seçkinler grubu* denilen kesimin adına kaydedilir. Bunlar daha çok ağalar, şeyhler, tüccarlar ve yüksek dereceli memurlardan oluşan şehrin ileri gelen kesimleridir. Bu dönemde tapu memurlarının yiyiciliği (Bruinessen, 1992: 281) fazlasıyla belirgindir. Sadece vergi toplamak ve asker devşirmek gibi durumlardan devletle karşı karşıya gelen köylüler ise devletten korkan, dolayısıyla devletin sağladığı tapu imkânlarından haberdar edilmeyen ve sömürülen bir halde bırakılır.

Bölgenin toplumsal yapısının iskeletini hiç şüphe yok ki aşiretler oluşturur. Ancak Osmanlının son dönemlerinde, daha çok II. Abdülhamid döneminde aşiretlerin konumu farklılık arz etmektedir. Bu dönemde bazı aşiretler, esasen bir ölçüde resmi yönetimin bölgede etkili olmasına destek veren yapılanmalardır ve bu aşiretler sayesinde bölge çapında devletin otoritesi sağlanmıştır. İlgili dönemde bazı aşiretler, merkezi yönetimin gerçekleştirdiği savaflara asker gönderebilmiş ve yönetimle güçlü ilişkilere sahip olmuşlardır. Özellikle bu aşiretler merkezi otorite tarafından kendilerine tanınan olanakların idrakinde olmuş ve bu avantajlarını yerel bürokrasiye karşı kullanma gayretinde olmuşlardır. Hamidiye Alaylarına bağlı bazı aşiretler Ermenilere ait köylerin yanında Kürtlere ait köylere de baskın düzenlemiş, gasp ve talana girişmişlerdir. (Ekinci, 2017: 711-713). Aşiretler ile merkezi yönetim arasında ilişkiyi 'simbiyotik' olarak değerlendiren Ekinci, iki tarafın da karşılıklı kazanç temelinde hareket ettiğini belirtmektedir (Ekinci, 2017: 720). Ayrıca bu dönemde toplumsal düzenin irili ufaklı aşiretlerden oluşmasına ve her bir aşiretin kendi güvenliğini sağlamasına yönelik bir toplumsal düzene merkezi yönetim de ses çıkarmamıştır (Bruinessen, 1992: 200). Merkezi yönetimin bölgede öngördüğü toplumsal düzen için tehdit oluşturması bakımından aşiretlerin güçlenmesine izin verilmemiştir.

Aşiretler arası güvenlik sorunları, savaflarla uğraşan merkezi yönetimi fazlasıyla meşgul etmiştir. Oysaki Cizre Beyliği döneminde aşiretler arasında çıkan anlaşmazlıklar nadir şekilde karşılaşılan sorunlar olmuştur. İlgili dönemde bölge kültürel, siyasal ve toplumsal yönlerden ileri düzeydedir ve genellikle huzur ve güvenliğin sağlandığı bir dönem olarak bilinir. Bölgenin toplumsal yapısına, özellikle aşiretsel yapıya uygun geliştirilen çözümler toplumsal kesimlerin birbirleriyle uyum içerisinde ilişki geliştirmelerini kolaylaştırmıştır. Örneğin Mirler, her aşiretin başında bulunan önderin oğullarından veya kardeşlerinden birini konağında bulundurmuş, 'xizmetamîr' (mirilere hizmet) diye belirtilen saray işlerine yardımcı olmalarını sağlamışlardır. Böylece Mirler, bir taraftan aşiretlerle ilgili bilgileri birinci elden temin etmenin yolunu bulmuş, diğer taraftan da ellerinde bulundurdukları bu şahıslar üzerinden aşiretleri kontrol altında tutmuşlardır (Bruinessen, 1992: 251). Ayrıca beyliklerin yöneticileri kendilerini etnik ve dinsel bakımdan farklı kesimlerin bir arada yaşamalarının garantörü olarak görmüş ve farklı kültürlerin iç içe olmalarını teşvik etmişlerdir. Örneğin Tanzimat Fermanının yayınlandığı dönemlerde Cizre Beyliğinin başında bulunan Bedirhan Beyin, çok kültürlü yapıyı teşvik eden ve aynı zamanda farklı kültürlere mensup kesimlerin birbirleriyle kaynaşmasını öngören yaklaşımı bölge insanların hafızalarına kazınmış durumdadır.

"Cizre Beyliği'nin son beyi olan Bedirhan Bey 'Bir Müslüman, bir Yahudi veya bir Hristiyan, başka bir dine veya başka bir etnik yapıya mensup biri ile evlenmeyi kabul ederse bütün düğün masraflarını karşılarım' şeklinde farklı kesimleri kaynaştırmaya teşvik edici bir anlayışa sahip olmuştur" (K-1, 67).

Diğer taraftan Cizre Beyliğinin sona erdirilmesiyle yaşanan gelişmeler ve yönetimde sıklıkla yaşanan değişiklikler bir takım toplumsal göçlerin gerçekleşmesine yol açar. Özellikle Bedirhan ve iltisaklı olduğu bütün ailelerin dışarıya göç ettirilmesinden Hamidiye Alaylarının kurulduğu döneme kadar, Cizre'den dışarıya önemli oranda bir göç yaşanır. Gerek Êzdîn Şêr isyanı döneminde, gerek Bedirhan Beyin oğulları ta-

rafından gerçekleştirilen isyanda, gerekse Şeyh Ubeydullah Nehri isyanı döneminde bağlantılı bütün aileler göç ettirilir. Sadece Şeyh Ubeydullah isyanı (1881) döneminde 142 Kürt beyi veya reisi sürgüne gönderilir (Ekinci, 2017: 712). Dışarıya yönelen göçlerde önemli bir etken de yereldeki kaymakamların veya diğer yöneticilerin sert tutum takınması ve keyfi uygulamalarıdır. Ayrıca farklı azınlık gruplarının bu dönemdeki göçleri de eklendiğinde Cizre'de önemli bir nüfus sirkülasyonu söz konusu olur ve demografik yapı büyük oranda değişir. Boşalan yerlere ise çevre il, ilçe ve köylerden, ayrıca Arapların yoğun yaşadıkları bölgelerden gelen aileler yerleşir/yerleştirilir (Yıldırım, 2022: 455). 1840'lı yıllardan itibaren bölgede yaşanan isyanlar nedeniyle toplumsal karışıklıklardan kurtulamayan yörede resmi idareciler, hem Cizre'de ikamet eden hem de dışarıdan gelen ailelerden siyasetten uzak durmalarını öngören politikalar yürütülür.

Osmanlının son dönemlerinde bölgede toplumsal ilişkilerin dinsel/manevi yönden şekil kazanan yöresel/geleneksel kurullarla işlediği söylenebilir. Bruinessen'e (1992: 19) göre, bölgenin toplumsal yapısında birincil ilişkilerin başında aileye, aşirete, aşiret reisine ve ağaya bağlılık gelmektedir. Ancak eşit ölçüde şeyh ve seyitlere, mollalara, tarikatlara da bir bağlılık söz konusudur. Özellikle Hamidiye Alaylarının kurulduğu dönemlerde ve sonrasında resmi ilişkilerde veya yönetimde başarılı olan adayların hemen hepsi, şeyh veya ağadır veya onların destek verdiği adamlarıdır. Ona göre Cizre yöresinin toplumsal yapısını aşiretler, köylüler ve çingene (mırtırb/mırtıb) denilen kesim oluşturur. Gündelikçi bir anlayışla ve kimi zaman etraflarındaki kesimlerin kendilerine verdikleri yardımlarla ayakta kalan çingeneler ve bazı ağa köylerinde karın tokluğuna çalışan köylü kesim ise sosyal tabakanın alt kesimidirler. Üst tabakayı oluşturan kesimler ise *mir*, *ağa*, *şeyh* ve *seyyid* gibi toplumsal statü sahibi kimselerin oluşturduğu tabakadır.

Osmanlının son dönemlerinde (son otuz yılı) Cizre'nin toplumsal yapısı ikili bir karaktere bürünür. Üst tabaka denilen yapılanmada paşa ve çevresinde bulunan ağa kimseler, üretim gücünü meydana getiren araçları ellerinde bulunduran veya ticaretle uğraşarak ekonomik gücü iyi düzeyde olan ailelerdir, ayrıca esnaf veya sanatkârlık yapan şehirliler ve birçok sürüye sahip olup hayvancılık yapan göçerler bulunmaktadır. Geçim zorluğu yaşayan veya zorlu şartlarda geçinen kesim ise ekseriyeti köylü vatandaşlardan oluşan önemli orandaki yoksul kesimdir. Kırsal bölgelerde yaşayan bu kesim ya ektiği ürünü satarak ayakta durmaya çalışır ya da bir ağanın veya aşiretin yanaşması olarak hayatını sürdürür. Esasen ağalık sisteminin özü, çalışmak zorunda bırakılmış önemli bir kitlenin varlığını gerektirir. Başka bir ifade ile geçinme koşullarından yoksun olan vatandaşların emeği, ağalık sistemini ayakta tutan unsurdur. Güç ilişkilerinin baskın olduğu toplumlarda güvende olmak veya kendisini güvende görmek önemlidir. Bu tür toplumlarda kendisini güvende hissetmeyen insanlar belirli bir güce yanaşıp onun himayesine girmek zorundadır veya zorunda bırakılmıştır. Cizre'nin yakın geçmişteki toplumsal yapılanmasına ilgi duyan emekli öğretmenin saptamaları da bu yöndedir.

“İnsanlar bir yere sığınmak zorundaydı. Birinin korumasına girerdi. Yoksa perişan olurdu. Birine yanaşınca haliyle diğeri onun ağası oluyordu. Zaten ağalık da böyle çıkmıştır. Kanun kural yoktu. Devletin resmi güçleri de hiçbir şeye karışmazdı. Halk birbirini de boğazlasa gelip karışmazdı. Cizre yönetimi ağaların vicdanına kalmıştı. Onlarda da vicdan yoktu” (K-2, 73).

3. MİRAN AŞİRET REİSLİĞİNDEN 48. HAMİDİYE ALAY KOMUTANLIĞINA: MUSTAFA PAŞA

Cizre beyliğine son verildikten sonra, gerek yönetime getirilen Êzdîn Şêr döneminde gerekse atanan kaymakamlar döneminde yönetsel sorunlar devam eder. Özellikle Êzdîn Şêr'in son dönemlerde çıkarıldığı isyanın bastırılmasından sonra göreve getirilen Kaymakam Mustafa Paşa'nın yüksek vergilerle ve yolsuzlukla halkı bezdirmesi, yönetimdeki keyfi uygulamaları Cizre halkının Osmanlı yönetimine mesafeli (soğuk) bakmasında etkili olur (Öğün, 2010, s. 391). Benzeri nedenlerle ilgili dönemde bölgenin huzur ve güvenliğinin sağlanması önemli bir probleme dönüşür. Bölgeye gönderilen yöneticilerin halk ile yakın ilişkiler kuramaması, halkın merkezi yönetimden kopuk yaşamasına neden oluşturur. Sadece 1848-1900 yılları arasında Cizre kazasına merkezi yönetim tarafından 44 kaymakam/müdür tayin edilir. Ancak çoğunluğu, birkaç ay görev yaptıktan sonra farklı sebepler göstererek görevinden ayrılır (Aktürk, 2021: 25).

1878 yılında Rusya ile imzalanan Ayastefanos Antlaşması ve aynı yıl Batılı devletlerle imzalanan Berlin Antlaşmasına, Batılı devletler Ermenilerin siyasal haklarını gözetken kararları dâhil ederler. Rusya ve İngiltere öncülüğünde Hristiyan Batılı devletler Ermenilere açıkça destek vermekten geri durmazlar. Buna karşılık toprak bütünlüğünü korumak, Müslüman Kürt Aşiretlerini merkezi yönetime yakın tutmak gayesiyle düzenli silahlı birlikler oluşturmak ve bu birliklerin Sultan II. Abdülhamid'in himayesinde bulunduğunu göstermek üzere başında 'Hamid' ismi getirilerek 1891 yılında 'Hamidiye Alayları' kurulur (Ekinci, 2017: 706). Bu alayların kurulma amaçları arasında aşiretlerin devlete bağlılıklarını sağlamak, halkı kayıt ve askerlik altına almak gibi beklentilerin yanında aşiretler arası mücadele ve kan davalarının önüne geçmek de bulunur.

Bölgenin yönetsel sorunlarını gidermek üzere geliştirilen makul çözüm önerilerinden biri de bölgedeki yönetimin yine bölgede bulunan güçlü aşiret liderlerinden birilerine bırakılması fikridir. Bu çerçevede, içlerinde Miran aşireti lideri Mustafa Bey dâhil, diğer aşiretlerden de öne çıkan kimselerin bulunduğu birkaç kişi, İstanbul'a davet edilir. Padişahın huzurunda güçlü bir duruş sergileyen Mustafa Bey'e, II. Abdülhamit tarafından, yeni kurulan 48. Alay'ın komutanlığı verilir. Kendisi artık hem aşiret beyi, hem de Yarbay rütbesine sahiptir ve ayrıca 'Alay Komutanı' sıfatını kazanır (Uçmaz, 2019: 66). Mustafa Paşa çok geçmeden, her bir aşiretin kendi yöresinde söz sahibi olduğu, kimi yerde de keyfi davrandığı Cizre bölgesinde, kontrolü sağlamak üzere girişimlerde bulunur. Mirlerin döneminde olduğu gibi bölgede halk tarafından kabul gören ve sözü geçen bir otorite kurma peşine düşer ve onların bıraktığı yerden devam etmek ister. Ancak Mirlerin, uzlaşmaya ve adalete dayalı bir yönetim sergileyen uygulamalarını pek dikkate almaz, onun yerine şiddete dayalı bir otorite kurmaya çalışır. Ayrıca, merkezi yönetimin verdiği yetkiyi kötüye kullanarak aşiretlere ve sivil halka karşı başına buyruk davranır. Cizre'de yeni kurulan ve adalet getireceği vaat edilen bu resmi gücün, bedevi bir yapı arz eden aşiretlerin birbirlerine karşı başvurduğu güçten farklı olmadığı, çok geçmeden başında olduğu birliklerin kanuna ters düşen uygulamalarından anlaşılır. Halka yönelik zulümleri ile ün yapan Mustafa Beye, zulümlerden pek haberi olmayan veya gelen şikâyetleri çok dikkate almayan merkezi yönetim, 1895 yılında kendisine 'Paşa' unvanını da verir (Uçmaz, 2019: 66). Mustafa Paşa, merkezi temsil eden bir güç olmaktan ziyade çoğu zaman diğer aşiretlerle mücadele eden sıradan bir aşiret reisi gibi davranır, birçok aşirete ve köye zarar verir, yağmalar veya talan eder. Öyle ki kısa zamanda kendisine adeta küçük bir krallık kuracak konuma gelir (Bruinessen, 1992: 288).

Kendisine, yerel isimde Mistoyê Mirî denilir ve bölgede daha çok sert bakışlı, iri yapılı, sakallı ve korkutucu biri olarak anılır. Miran aşiretinin Berkeleyî koluna mensup İbrahim Ağanın oğlu, ayrıca bölgede isim yapan Temer Ağa'nın da torunudur. Mensubu olduğu Miran aşireti 11 ayrı koldan oluşur ve tamamının oyunu alarak Miran aşireti Reisliğine seçilir. Aşiret reisliği döneminde Diyarbakır valisinin teveccühünü ve yakın ilgisini kazanır. Hamidiye Alayının başına gelmesinde söz konusu valinin etkisinin olduğu ileri sürülür. 48. Hamidiye Alayının komutanı seçildikten sonra kendi aşiretinin üyelerinin önemli bir kısmını Hamidiye Alayları bünyesine dâhil eder, aşiretini bir anlamda alaya dönüştürür ve rakip aşiretler üzerinde üstünlük elde eder. Diyarbakır Musul arasında gerçekleşen ticaretin can damarı ve geçiş yolu olan Dicle Nehri'nin Cizre geçişi üzerindeki kontrol noktasında gelip geçen kervanlardan haraç almak, köylerden fazla vergi toplamak, alınan vergileri devlete ödememek gibi eylemler Paşanın döneminde sıklıkla görülen gayrimeşru olaylardır.

Mustafa Paşanın gerçekleştirdiği zulüm ve vahşet, Said-i Nursi'ye ait Tarihçe-i Hayat adlı eserde de geçmektedir. Bölgedeki ilim merkezlerini dolaştığı sıralarda Tillo'ya uğrar ve Mustafa Paşanın neden olduğu olaylardan haberdar olur. Gençlik dönemlerinde bölgedeki toplumsal sorunlara duyarlı olduğu belirtilen Nursi, Tillo'dan Cizre'ye gider (1894) ve Mustafa Paşayla görüşür. Kendisine, halkın şikâyetlerini dile getirir ve tövbe ederek işlediği zulümlerden vazgeçmesi, aşiretler arası kavgaların son bulması yönünde telkinde bulunur (Çamsoy, 2007: 73).

'Cizre Tarihi' adlı eserinde Tüzün (2016: 482), Mustafa Paşa'nın otorite kurmak üzere rakiplerine ve farklı toplumsal kesimlere yönelik gerçekleştirdiği saldırıların ve uyguladığı zulüm politikalarının ender görülebilecek türden olduğuna değinmektedir. Öyle ki zulüm ve baskılara dayanamayan halk Cizre'den Zaho'ya kitlesel şekilde göç etmeye başlamış ve bir defasında 42 aile birlikte göç etmiştir. Paşa'nın devletle

olan ilişkisini saklambaç oyununa benzeten Tüzün, hakkında birçok şikâyet bulunmasına rağmen kendisine müdahale edilmediğini gösteren tarihi vesikalara işaret etmektedir. Paşa'nın aynı zamanda devlete karşı usulsüzlüklerinden de söz etmekte; örneğin bir defasında kendisinden fazla vergi alınmaması için kırk dört bin küsur koyununu devletin yetkililerine eksik bildirdiğine değinmektedir. Ayrıca Paşanın döneminde uygulanan şiddetli ve katı tutumun uygulayıcıları arasında bulunan oğulları İbrahim ve Abdülkerim Beylerin, Zaho ile Cizre arasında ikamet eden şeyhlere hücum ederek 62 kişiyi katletmelerini, 77 kişiyi de yaralamalarını dile getirmektedir. Aynı şekilde, takip eden günlerde Batuyan aşiretine de yapılan saldırıda 29 kişinin öldürülmesinden, binlerce hayvanın telef olmasından, mal ve eşyalarına el konulmasından söz etmektedir.

Mustafa Paşanın neden olduğu olayları ve hakkındaki şikâyetleri ele aldığı çalışmada Yiner (2012: 452-463), merkezi yönetimin kendisine verdiği yetkiyi bireysel hırsları uğruna kötüye kullandığına, gerçekleştirdiği baskın, gasp ve talanlara, işlediği veya neden olduğu cinayetlere değinir. Örneğin Paşa, 1892 yılında Musul'da yaptığı ve sonrasında tekrarladığı baskınlarda 8 kişinin ölümü ve 20 kişinin yaralanmasına neden olur. Bu baskınlarda çok sayıda eşya ve silah gaspı, evlerin yakılması, ekili alanlara zarar verilmesi söz konusudur. Hevîdî Aşiretine yönelik gerçekleştirdiği saldırıda 62 kişinin öldürülmesine, 7'sinin yaralanmasına, çok sayıda hayvan ve eşyalarının gasp edilmesine karışması üzerine dava açılır. Ayrıca 1901 yılının eylül ayında damadı Tahir Paşanın yönlendirmesi ile 200'ü atlı, 500 kişiden oluşan bir güçle, Cizre'ye yarım saat mesafedeki köyün talan edilmesi olayına karışır. Ancak kendisi ve damadı olan 50. Hamidiye Hafif Süvari Alayı Kolağası Tahir Ağa ile 46. Hamidiye Hafif Süvari Alayı Binbaşısı Fettah Bey hakkında çok sayıda şikâyet yapılmasına, hatta Divan-ı Harpte (1899) yargılanmaları için iki defa mazbata çıkarılmasına rağmen bir türlü yargılanmazlar. 1901 yılının şubat ayında, aralarında muhtar, imam ve çok sayıdaki ahaliden oluşan bir grubun, mülki amirlerin askeri kimlikleri nedeniyle kendilerine (Mustafa Paşa, Tahir Ağa ve Fettah Bey) söz geçiremediği yönündeki şikâyet dilekçeleri Sadarete ulaşır, akabinde üst mercilere intikal eder, ancak sonuçsuz kalır.

1901'in aralık ayında, Cizre Müftüsü, Kaymakam, Meclis-i İdare ve Kaza-i Mahkeme'den oluşan bir heyet merkeze telgraf çeker ve Paşanın devletin ileri gelenlerine yönelik ağza alınmayacak küfürler ettiğini bildirir. 1902 yılının Mayıs ayında ise bu kez Mardin Sancağı tarafından merkeze gönderilen yazıda Paşanın yol kestiği, gasp ve talan yaptığı, cinayet işlediği, mescit ve ibadethanelere saldırarak tahrip ettiği, İslam dinin kurallarına hakaret ettiği, Cizre'nin asayişini, ayrıca Musul, Bağdat ve Bitlis civarlarında güvenliği ihlal ettiği, idari işleri engellediği ifade edilir. 1902 yılı, Paşanın gerçekleştirdiği zorbalıkların had safhaya ulaştığı yıldır. Cizre'den gelen ve Diyarbakır Valiliği tarafından Seraskerliğe ulaştırılan şikâyet mektubunda, kazanın altına üstüne getirildiği, Paşa ile birlikte Tahir ve Fettah Ağaların kazayı esaret altına aldığı belirtilir.

Toplumsal düzenin, büyük ölçüde korku ve şiddete dayalı sağlandığı bölgede amir konumunda bulunan Mustafa Paşaya resmi makamlarca herhangi bir yaptırımın olmaması Erzincan'da bulunan 4. Ordu Komutanı Zeki Paşa'yla ilişkilendirilir. Kendisinin, bölgedeki aşiretleri kontrol altında tutması, asayişin sağlanması ve farklı toplumsal kesimleri siyasi/milliyetçi fikirlerden uzak tutması adına Mustafa Paşa'nın bazı fiillerine müsamaha gösterdiği belirtilir (Uçmaz, 2019: 58-60; Yiner, 2012: 453). Örneğin Mustafa Paşanın bölgede sebep olduğu haksızlık ve gasp olayları nedeniyle mutasarrıf ve valiler tarafından şikâyet edildiğinde, kendisini Müşir Zeki Paşa aracılığıyla savunur ve onun üzerinden mülki amirleri ve idarecileri şikâyet eder. Üstelik valinin değiştirilmemesi durumunda alayı ve aşiretleri dağıtma tehdidinde bile bulunur (Yiner, 2019: 403). Müşir Zeki Paşanın, tüm olan bitene karşılık Mustafa Paşayı desteklemesinin altında yatan gerekçeler ise Miran Aşiretinin ve Paşanın, Rusya ve İran taraflarından gelip saldırılarda bulunan Ermeni saldırganların püskürtülmesinde; ayrıca Şırnak, Botan ve Cizre havalisinde zararlı faaliyet gösteren Bedirhanileri de ihbar ederek yakalanmasında önemli hizmetleri olmasına bağlanılır (Yiner, 2012: 460).

Bölgedeki aşiretlerle, özellikle hayvancılıkla uğraşmaları nedeniyle bahar aylarında mıntıkasından geçmek zorunda olduğu ve başında Surzâde Mehmet Ağa'nın (Mihemê Ağê Sor) olduğu Şırnak Aşireti, ayrıca Tay ve Gerger Aşiretleri ile sorunlu ilişkiler ve çatışmalar yaşar, uzun süre onlarla mücadele eder (Uçmaz, 2019: 67-68). Özellikle Surzade Mehmet Ağa, Diyarbakır valiliğine başvuruda bulunarak Miran Aşiretinin yaylalara geçiş zamanlarında kendilerine verilen zayıyatı önleyecek tedbirlerin alınmasını talep eder. Bölge-

deki idareciler, Miran Aşiretinin her geçişi sırasında tedirgin olur ve bazı askeri tedbirler almak durumunda kalırlar (Yiner, 2019: 400). Mustafa Paşanın ölümünün de bir çatışmada gerçekleştiği, 1902 yılında Şırnak taraflarında göç (yayla) yolundayken, Şırnak Aşireti lideri Surzâde Mehmet Ağa ile girdikleri çatışmada öldürüldüğü iddia edilir (Uçmaz, 2019: 90; Yiner, 2012: 463).

4. CİZRE'NİN TOPLUMSAL YAPISINDA DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜM

Cizre beyliğine son verilmesiyle başlayan siyasal ve toplumsal sorunlar yaklaşık yarım yüzyıldan fazla bir süre devam eder ve başa gelen yöneticiler halk ile bütünleşen bir görünümünden uzak kalır. Gerek Êzdîn Şêr, gerek kendisinden sonra merkeze gönderilen kaymakamlar, gerekse Hamidiye alaylarının kurulmasıyla başa getirilen Mustafa Paşa döneminde Cizre bölgesi siyasi bir istikrara kavuşmaz, uzun bir süre iç ve dış göçlerden oluşan bir nüfus sirkülasyonu meydana gelir. Dinsel statü sahibi bazı aileler dâhil, bölgede aristokrat diye bilinen tüm aileler ve yordakçıları asi kategorisinde görülerek köklerini bölgeden kazımak şiarıyla sürgüne gönderilir (Kardam, 2011: 373). 1948 yılının başlarında merkezi yönetim tarafından kurulan 'Kürdistan Eyaleti' ve onunla idari teşkilatın yeni bir düzene kavuşması sonucunda önemli bir kesim isyankârlıkla suçlanır ve onlar da sürgüne gönderilir (Kardam, 2011: 379).

Bedirhan Bey sürgüne gönderildiğinde 27 köyün sahibidir ve hepsini boşaltır. Bölgedeki halk, Mirlerin hak etmedikleri bir muameleye tabi tutuldukları algısına sahip olduğundan o köylere yerleşmezken dışarıdan gelen aileler bu köylere yerleşir/yerleştirilir (Şengül, 2014: 72). Diğer taraftan merkezde ikamet eden belirli bazı aileler dönemin yönetim kademesiyle yakın ilişkilere sahiptirler. Osmanlının son dönemlerinde ekonomik ve siyasi bakımdan güçlü konuma getirilen bu aileler, Cumhuriyetin kurulmasından sonra Cizre toplumunun önemli siyasi figürleri haline de gelirler.

“Bedirhani’lerin döneminde neredeyse Cizre halkının tamamı dışarıya gönderilir. Bu dönemden sonra Cizre’ye dışarıdan aileler gelip yerleşirler. Yaklaşık 100-150 yıl önce Nusaybin’den, Siirt’ten, Diyarbakır’dan, Van’dan, Musul’dan Suriye’den, Iraktan ve hatta İran’dan gelen aileler var. Bunların hepsi de devletin müsaadesiyle gelip yerleşmişler. Malağa (Ağa Ailesi) ailelerin hepsi de devlet yanlısı ailelerdir ve devletin desteğini de almışlardır yerine göre. Devlet Cizre’de olan olaylarla ilgili onları muhatap almıştır. Onlara köyler ve araziler tahsis edilmiştir” (K-2, 73).

19. yüzyılın son dönemlerinde Osmanlı Devleti’ni meşgul eden sorunların başında etnik/dinsel nitelikli ayrılıkçı faaliyetler gelmektedir. Zira bu yüzyıl, milliyetçi fikir ve hareketlerin, devrimlerin yoğun şekilde öne çıktığı bir dönemdir (Ertekin, 2022: 173). Bölgedeki insanların da siyasi ve milliyetçi fikirlere uzak kalması yönünde önemli ölçüde bir çaba verilir ve bu çerçevede gerçekleştirilen sürgünlerle Cizre merkezinin demografik yapısı neredeyse tamamen değiştirilir. Bu dönüşümün yoğun yaşandığı dönemlerden biri, Miran Aşireti lideri Mustafa Paşanın yönetimde olduğu zaman dilimidir. Bu dönemde özellikle merkezin demografik yapısı önemli ölçüde değişir ve siyasi yönden sorun oluşturabilecek ailelerden uzak bir yaklaşım sergilenir. Yaklaşık son yüz elli yıl içerisinde farklı bölgelerden göç ederek gelen bu aileler (Yıldırım, 2022: 459) günümüzdeki bajari kültürünün şekillenmesinde de önemli rol oynarlar. Cizre merkezine yerleşen aileler, genellikle Irak, Suriye ve Suudi Arabistan’dan gelen ailelerdir ve bu aileler geldikleri yerlerin kültürünü de önemli ölçüde Cizre’ye getirirler. Özellikle Suudi Arabistan’dan gelen ve önceleri Becirman’a (günümüzde Vergisiz Köyü) yerleşen ve kendilerine *seyyid* denilen ailelerin (Keskin, 2014: 178) Cizre merkezinde öne çıkan *bajari kültürünün* şekil kazanmasında önemli ölçüde rol oynarlar.

Şeyhlerin bölgede dinsel kimliklerinin yanında ulusal kimlikleriyle de ön plana çıkmaları bölgedeki Beylerin tasfiye edilmeleriyle ve merkezi yönetimin bu boşluğu dolduramayışıyla başlar (Kardam, 2011: 384). Ancak esasen *şeyh* ve *seyyid* ailelerinin bölgede belirgin şekilde öne çıkması büyük ölçüde II. Abdülhamid’in İttihad-ı İslam (İslam Birliği) ideolojisi ile bağlantılıdır. Çünkü II. Abdülhamid’in Hamidiye Alaylarını oluşturmasındaki gayelerinden biri İttihad-ı İslam ideolojisini gerçekleştirmektir (Ertekin, 2022: 175). Ayrıca İslamlaştırma siyaseti ile Hamidiye Alaylarını vücuda getirerek bölgede muhalif olanların ve etnik bir yapılanma içinde bulunanların önüne geçmek temel gayelerden biridir (Ertekin, 2022: 180). Bu gayenin bir uygulaması da dinsel konuları nedeniyle *şeyh* ve *seyyid* ailelerinin bölgenin yönetim kade-

mesinde öne çıkarılmasıdır. Zira II. Abdülhamid saltanatı boyunca şeyhlere yönelik yapıcı politikasını sürdürmüştür (Ertekin, 2022: 171). Yönetim kademesine şeyhlerin dâhil edilmesinin bir örneğini Trablusgarp ve Bingazi'de kurulan alaylarda görmekteyiz. Osmanlı'nın son döneminde Afrika kıtasında, devlet-tarikat ilişkilerinin yaşandığı dönemde II. Abdülhamid, alayları kurmak üzere Afrika'da etkili olan Senûsî Şeyhleri'nin desteğini almış ve kendileriyle işbirliği içinde hareket etmiş, söz konusu tarikatın faaliyetlerine destek vermiştir (Ertekin, 2022: 175).

Dini statüleri nedeniyle toplumda saygı gören bu ailelerin yanında Cizre, aynı zamanda manevi arınmayı önceleyen Nakşibendi ve Kadiri tarikatlarının da Anadolu'ya ve Arap yarım adasına açılan bir merkezi konumundadır. Osmanlı yönetimi tarafından destek gören *seyyidler* ve tarikatla ilişkili *şeyhler*, Cizre'deki kültürün şekillenmesinde de önemli bir rol oynamışlardır. Esasen toplumsal düzenin dini statü sahibi kimseler üzerinden sağlanmasına yönelik girişimler, II. Abdülhamid öncesinde de, Osmanlı devlet yönetiminde öne çıkan bir yaklaşımdır. İlmiye sınıfını oluşturan kimselerin çoğunlukla dinsel statü sahibi insanlar olduğu ve yönetim kademesinde bulunan kimseler tarafından sözlerine riayet edildiği bilinir. Bu yaklaşımın bir benzeri, Cizre bölgesinde öne çıkan *şeyh* ve *seyyid* olarak bilinen statü sahibi kimselere karşı da gösterilmiştir. Bölgenin yönetimini elinde bulunduran çevreler tarafından dikkate alınan, halkın ise büyük oranda önem verdiği bu statü sahibi kimseler, aşiretler arası çatışmalarda veya halk arasında meydana gelen ihtilaflarda kendilerine arabulucu görevi tevdi edilmiş ve kendileri de bu rollerini yüzyıllarca yerine getirmişlerdir (Keskin, 2014: 178). Cizre beyliği döneminde, toplumsal sorun ve anlaşmazlıklarda Mir'in hakemliğine başvurulur iken sonrasında bu anlaşmazlıklar *şeyhlere* götürülmüştür (Yiner, 2012: 451).

Cizre'nin toplumsal yapısında yaşanan dönüşümün başka bir boyutunu da farklı dinsel ve etnik unsurların göçle başka yerlere gitmeleri oluşturmaktadır. Zira 1915 olaylarının öncesine kadar etnik ve dinsel yönlerden farklı toplumsal kesimlerden insanlar bir arada yaşamaktadır. Örneğin 1871'de Cizre'nin nüfusu 21.000'dir ve gayrimüslimlerin bu nüfus içindeki oranı % 5,88 düzeyindedir (Aktürk, 2021: 23-24). Ayrıca elit tabakanın ikamet ettiği Mir Ali mahallesinde Yahudiler, Tor mahallesinde ise Hristiyanlar (Süryaniler) halkla iç içe ikamet etmektedir (Zeren, 2019: 26). Söz konusu unsurların bölgeden ayrılmasıyla toplumsal yapı homojen bir hal almaya başlar. Ancak toplumsal yapıdaki bu hareketlenme veya farklı azınlık kesimlerin bölgeyi terk etmesiyle baş gösteren dönüşüm yerini bu kez ekonomik göstergelerin belirleyici olduğu tabakalaşmış bir toplumsal yapıya bırakır. Bir tarafta Mir, Beg (Bey) veya Ağa denilen feodal sistemin yönetici tabakasını veya toplumun üst (elit) kısmını da içeren, tüccar ve esnaf kesimin oluşturduğu varlıklı aileler, diğer tarafta ise genellikle toplumun alt tabakasını oluşturan köylü ve günlük geçimini zor şartlarda sağlayan yoksul kesim bulunmuştur.

5. FEODAL SİSTEM VE ÜST TABAKA BİLEŞENLERİ: PAŞA, AĞA, AŞİRET REİSİ, ŞEYH

Feodal yapı, toprağa bağlılık temelinde öne çıkan bir yapılanma olsa da geleneksel ilişkileri barındırması ve bir takım güç unsurları üzerinden öne çıkmaya yönelik geliştirilen pratikleri içermesi bakımından da ele alınabilecek bir sistemdir. Aşiretsel bağları da içine dâhil edebileceğimiz feodal yapı, toplumsal ilişkiler, aile ve akrabalık ilişkilerinin güç temelinde şekil kazanmasını içeren bir yapılanmadır. Güç ve zorbalık, toplumsal ilişkilere şekil verdiğinde halkın özgürlüğüne, huzur ve refahına sınır çizilmektedir. Bu nedenle aşiretsel yapılanmada çatışmaya neden oluşturabilecek etkenler fazlasıyla bulunmaktadır. Feodal yapılanmalarda sıklıkla görülen namus meseleleri ve kan davaları (Boyras, 2000:27) çatışmaya neden olmaları bakımından güç ve zorbalık sisteminin birer sembolüdürler.

Feodal sistemi karakterize eden unsurlar olarak *paşa*, *aga*, *şeyh* ve *aşiret reisi* gibi görünüm veya statüler toplumsal tabakalaşmanın üst kısmını teşkil ederler. Meşru (resmi) silahlı gücün desteğini arkasına alan paşa, resmîyetin temsilcisi olduğu kadar bölgede keyfi uygulamalara yönelme olanağını da bulmuş bir statüdür. Bölgenin merkezden uzak, iletişim ve ulaşım imkânlarının kısıtlı olması paşanın hareket alanını genişletmiş ve adeta küçük bir krallık kurabilecek şekilde serbest hareket etmesine olanak tanımıştır. Yetki ve gücü temsil eden paşa, üst tabaka kesimi ile karşılıklı bir ilişki geliştirirken alt tabakaya karşı güç kullanmaya yönelebilmıştır. Nitekim Mustafa Paşa, Cizre'nin ileri gelen aileleriyle karşılıklı ilişkiler (akrabalık)

geliştirirken, aşiret ve köylülere karşı sert yüzünü göstermekten geri durmamıştır. Özellikle Cizre merkezindeki geniş ve nüfuzlu ailelerle yakınlaşmış ve onların gücünü arkasına almaya yönelmiştir. Kendisine yakın olmasını istediği ailelere köy bazında geniş araziler tedarik etmiştir. İlgili dönemde, devleti temsil eden, resmi ve gayri resmi bir gücü elinde bulunduran Mustafa Paşaya yakın olmak, kendisini bir anlamda sağlama almak ve devletin sağladığı olanaklardan faydalanmak anlamına gelmiş, kendisi de bunun farkında hareket etmiş ve güçlü ailelerin ilgisine mazhar olmuştur. Fırsatı çok iyi değerlendirmiş ve şehrin ileri gelen aileleriyle bağlarını güçlendirmiştir. 7-8 kızı olduğu belirtilen Mustafa Paşa, bunlardan beş tanesini Cizre’deki nüfuzlu ailelere mensup kimselerle evlendirmiştir. Bu dönemden itibaren Cizre’nin toplumsal yapısı güç ilişkileri bakımından önemli ölçüde şekil kazanmaya başlamış ve yaklaşık yüz yıl devam eden bir toplumsal sisteme/yapıya dönüşen etkiler meydana getirmiştir.

“Mustafa Paşa Cizre’ye yerleştiğinde buranın önde gelen, büyük, geniş ve güçlü aileleriyle ilişkilerini iyi tutmuş ve onların gücünü arkasına almış. 7 kızından 5’ini Cizre’deki güçlü ve geniş aile üyeleriyle evlendirmiştir. Bu sayede ailelerin desteğini de kazanmıştır” (K-3, 68).

Cizre bölgesinin aşiretlerden oluşan yapısı için üst çatı yönetimi olması beklenen Hamidiye Alaylarının idaresine dayalı sistem, Paşa’nın başında olduğu alaylardan oluşan resmi silahlı güçlerden müteşekkil bir sistemdir. Aşiretler üzerinde kontrol kurmak ve asayişi sağlamak gibi bir işlevi yerine getirmesi beklenen Paşa, bu çerçevede sınırlı kalmaz ve gelişen bazı sorunların da odağında bulunur. Farklı toplumsal kesimleri kontrolüne almaya çalışırken orantısız güç kullanması ve halka yönelik zulüm gerçekleştirmesi korku kültürünün bölgede daha da fazla yerleşmesini beraberinde getirir. Farklı güçlerdeki aşiretlerin birbirleriyle mücadelelerinin getirdiği acımasızlık örneklerinden daha fazlasını yaşatan Paşanın yönetimi, resmi gücün illegal olaylarla anılmasına yol açan bir yönetim sergiler. Üzerinden bir asırdan fazla bir süre geçmesine rağmen, haksız ve keyfi uygulamalarıyla önemli ölçüde iz bırakan Mustafa Paşayı halk unutmaz ve gerçekleştirdiği bazı filler kuşaktan kuşağa aktarılır.

“Ali Dinler tanıdığım biriydi. Mistoyê Mirî, Ali Dinler’in babasına ait üç köye el koyar ve başkasına verir. Babası da kalkar uzun bir yolculuktan sonra İstanbul’a ulaşır, padişahın yanına çıkar ve durumu anlatır. Padişah da dinler onu ve sonra geri gönderir. Döndüğünde Mustafa Paşa onu ziyaret eder ve üç köyü ona geri verir” (K-4, 82).

Günümüzde bölgenin toplumsal yapısının önemli bir karakteri olarak öne çıkan feodal sistem ve onun iskeleti konumunda bulunan ağalık sistemi ise, 48. Hamidiye Alayı komutanı Mustafa Paşa ile birlikte Cizre’ye mal olmuş veya bölgede zemin kazanmıştır. Özellikle Malağa (ağa aile) denilen ailelerin öne çıkması ve bu ailelerin bölgenin nimetlerinden faydalanmaya başlamasında kilit konumda bulunan Mustafa Paşanın kendisidir. Konuyla ilgili yaptığı alan araştırmasıyla önemli bulgulara ulaşan Zeren’in (2019: 34) yaptığı çalışma, 1900’lü yıllarda Mustafa Paşa’nın Osmanlı yönetimi tarafından Cizre’ye atanmasıyla, bu dönemden itibaren ağalık sisteminin bölgede yerleşik hale geldiğini belirten içeriklere sahiptir.

“Mustafa Bey, Cizre’ye paşa olarak Osmanlı tarafından atandıktan sonra Cizre’de varlığını kalıcılaştırmak için Cizreli bazı ailelere kızlarını verdi. Bu aileler bu akrabalık bağıyla beraber şehirde söz sahibi olma fırsatını yakaladılar. Bu kızlar ve bu aileler aracılığıyla şehirde bazı mahallelerin sözcüsü olan ağalar ortaya çıktı. Daha öncesinde Mirlik (beylik) sistemi olduğu için şehirde ağalık yoktu. 1900’lerin başından 80’lere kadar kendilerini ağa olarak tanımlayan bu kimseler devletten veya onların bölgedeki yetkililerinden aldıkları destekle şehirde bu konuma sahip olmuşlardır (Yazar Tori, Bajari, 69, Cizre).” (Zeren, 2019: 34).

Kendisini topluma kabul ettirebilmek ve güçlü ailelerin desteğini arkasına alabilmek adına giriştiği toplumsal ilişki hamleleri bir taraftan yönetimde güçlü bir otoriteyi, diğer taraftan da ağalık sisteminin de kökleşmesini beraberinde getirir. Ağa aile (malağa) modeli, Mustafa Paşa’nın kızlarını ve torunlarını gelin olarak verdiği, daha sonra toplumsal ilişkilerde ön plana çıkarmaya çalıştığı aile biçimleridir. Çünkü kızların bulunduğu aileler sosyal ve ekonomik sermaye yönünden Cizre bölgesinin güçlü aileleridir. Mülakat yapılan görüşmecilerden K-3 kişisine göre, söz konusu ailelerdeki kişilerin Cizre’de ağa olmalarını Mustafa Paşa’nın kızları istemiştir. Babalarının desteğini arkalarına alan kızlar, gittikleri ailelerin toplumda güçlü konuma gelmelerinde önemli ölçüde etkili olmuşlardır.

“Mustafa Paşa’nın kızlarından biri Tahir Ağanın, biri Yılmaz’ların, biri de Zirek’lerin ailesine gelin gitmiştir.

Ayrıca kızlarından birini Batuyan Aşiretine ve başka birini de Kale mahallesinde oturan Osman Efendi'ye vermiştir” (K-3, 68).

“Mustafa Paşanın bir kızı ve bir de torunu Tahir Ağanın ailesine gelin gitmiştir, bir torunu da Sönmezler gelin olmuştur. Kızlarının dışında torunlarını evlendirdiği ve desteğini arkasına aldığı başka aileler de vardır” (K-5, 70).

Mustafa Paşanın kızı ve torununun dâhil olduğu Vesek ailesi, Cizre tarihinde ağalık sisteminin kökleşmesini sağlayan ve köylerde önemli ölçüdeki arazileri ellerinde bulundurmalarından ötürü feodal sistemin işlerlik kazanmasında önemli rolü bulunan ailedir. Cizre'deki Malağa ailelerin hangileri olduğu sorulduğunda doğrudan akla gelen aile Vesek'lerdir. Öyle ki Cizre merkezinin yönetiminde iz bırakmış şahsiyetlere sahiptir ve her dönemde siyasetle yakından ilgili/ilişkili olmuşlardır. Köken olarak Nusaybin'den göç ederek Cizre merkezine, Osmanlı'nın son dönemlerinde yerleşen ailenin dışarıya da önemli ölçüde göç eden aile fertleri bulunmaktadır. Bu ailenin dışında öne çıkan başka ağa aileler de bulunmaktadır. Merkezi yönetimle kurdukları güçlü siyasi ilişkiler, ailelerin toplumsal yapı ve ilişkilerde öne çıkmasında doğrudan etkilidir.

“Malağa aileler arasında soy isimleri Vesek, Yiğit, Yılmaz, Önür ve Elçi gibi aileler vardır. Hüseyin ağa denilen biri var mesela, halen de birçok köyü var. Ağa ailelere Mustafa Paşa döneminde kendilerine geniş araziler verilmiştir. Merkezi yönetimle, siyasilerle ilişkileri iyi olduğu için hazine arazilerine sahiplenmişler” (K-3, 68).

“Bazı ailelerin toprakları Osmanlı'nın son dönemlerinden beri kendilerine aittir. O dönemlerde devlet, yabancılara karşı savaş vermekteydi. Devlete savaşçı lazım olduğu zaman bu aileler onlara destek gönderirdi, devlet de onlara arazi bağışlardı” (K-1, 67).

Cizre'de ağalık sisteminin yerleşmesini kabul etmeyen ve karşı duruş sergileyen aileler de bulunmaktadır. Daha çok eşraf kesimi olarak öne çıkan bu ailelerin çoğunlukta olduğunu belirten katılımcı (K-5), ağa ailelerin Cizre'de zaten belirgin olduğunu dile getirmektedir.

“Esasen Cizre'de malağa denilebilecek aileler Vesek'ler ve Zirek'lerdir, onların aile büyükleri de Mistoyê Mirî döneminde kolağasıydılar. Diğer aileler ise (örneğin Özkan, Dursun, Yılmaz, Önür, Saygıdar, Yardımcı, Sönmez, Özalp vb.) maddi ve manevi yönden güçlü, köy bazında geniş arazilere sahip, merkezde sözü geçen ilim ehli, eşraf kesimi veya kanaat önderi konumundaki ailelerdir. Bunlar ağalık sistemine karşı mücadele veren ailelerdir” (K-5, 70).

Paşanın kızıyla evlenenlerden biri de Kale mahallesinde oturan Osman Efendi adında zengin bir şahıstır. Bedirhan ailesi sürgüne giderken malını/mülkünü Osman Efendinin dedesine emanet eder, söz konusu servetin (mal/mülk) önemli bir kısmı daha sonra babasına ve kendisine kalır. Bu mülkiyeti ve aristokrat ailesi sayesinde Osman Efendi, önemli bir toplumsal konuma ve itibara sahiptir. Mustafa Paşanın damadı olmakla konumunu ve ağalığını daha da sağlamlaştıran Osman Efendi, II. Abdülhamid ve devlet erkânı ile iyi ilişkiler geliştirir. Mustafa Paşanın öldürülmesinden bir süre sonra, 1906 yılında hem Belediye Başkanı olur, hem de Kapıcıbaşı rütbesini alır. Diğer taraftan 1908 yılında merkeze gönderilen telgraflarda Osman Efendi yerine 'Osman Ağa' diye söz edilir. Ancak garip bir durum vardır: Osman Efendinin 'ağa' olduğunu belirten telgrafta ahaliyi fikrine ve kendisine itaat etmeye zorladığı belirtilir. Hatta ilçe dışındaki aşiretlerden taraftar bulmaya çalıştığı, kanunlara aykırı davrandığından söz edilir (Altan, 2018: 7-8). Ancak konuyla ilgili sözlü kaynak olarak görüşüne başvurduğumuz Ahmet Muhtar Saygıdar, Osman Efendinin hiçbir zaman ağalık yapmaya niyetli olmadığı ve ağalık sistemine prim vermediği yönünde beyanatlara sahiptir.

“Osman Efendi aydın ve ileri görüşlü biriydi, babası Mele Abdullah ve dedesi Mele Sadık da ilim sahibi, müderris ve iyi izlenime sahip insanlardı. Yıllarca Belediye Başkanlığı yapmış, çevredeki ağaları ve aşiret reislerini yönlendirmiş, onlardan saygı görmüş biridir. Elinde yetki ve olanak olmasına rağmen kendisine Ağa denilmesini istememiştir. Hakkındaki bu olumsuz iddiaları da kayını ve aynı zamanda Mistoyê Mirî'nin oğlu Abdülkerim tarafından ortaya atılmıştır. Kayını Abdülkerim'in kendisine kurduğu komplo nedeniyle, birkaç aile hariç Kale Mahallesi'nden 84 aileyle birlikte, 1907 yılında Zaho'ya gitmek zorunda kalmış, bir yıl sonra Cizre'ye geri dönmüş ve tekrar belediye başkanı seçilerek, ölümüne kadar (1925) Cizre'de Belediye Başkanlığı yapmış biridir. Bu yüzden Osman Efendi'ye Ağa denilemez, denilecekse eğer o dönemin ağalarından Emerê

Temer'e Ağa denilebilir. Çünkü kendisi hem toprak zengini hem de insan gücü bakımından etkili biridir” (K-5, 70).

Feodal sistemi niteleyen özelliklerden biri olarak asabiyete (soya) bağlı aşiret yapılanması, genelde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin, özelde ise Şırnak ve çevresinin toplumsal yapısında önemli bir yapılanmadır. Aynı soydan gelen insanların birbirlerini kolladığı ve belirli bölgelerde kümelenildiği bir yapıdır ve bu yapılanmada üretim ve tüketimde birliktelik söz konusudur. Özellikle hayvancılık ve tarımla ilgilenen aşiretlerin bölgedeki geçmişi bin yılları bulmaktadır. Yüksek dağ ve yaylalardan oluşan bölgenin zorlu koşullarında çok uzun süreler hayvancılık yapılmış, konargöçer bir yaşam tarzı ve hayvancılık üzerinden geçim koşullarının altyapısı oluşturulmuştur. Yayla ve meralardaki otlakların kullanımı nedeniyle aşiretler arası kavgalar, savaşlar eksik olmamış ve konargöçer bir hayat yaşayan aşiret mensupları sürekli tetikte olmayı gerektiren koşullarda hayatlarını sürdürmüşlerdir. Toplumsal yaşamda var olmanın yolunun insan gücü (sayısı) üzerinden belirginleştiği bölgede aşiretler, insan gücünü korumak üzere kendi aşiretsel kurallarını meydana getirmişlerdir. Öteki aşiretlere karşı konumlanmayı her zaman hayati bir gereklilik olarak görmüşler ve bazı zamanlarda ise birbirleriyle işbirliğine girişmişlerdir.

Aşiret yapılanmasında önderlik, babadan oğula veya büyük oğlana doğrudan geçen bir işleyişe sahip olmayıp enformel gelişen ortak kanılar doğrultusunda, kimi zaman bilgi ve becerisine güven duyulan diğer oğullarından birine, kimi zaman da amca çocuklarından veya yeğenlerden birine de bırakılabilmektedir (Boyras, 2000: 35). Başka bir ifade ile aşiretin önderi olmak, belirli bir teamüle göre hareket ederek seçilmekten ziyade liderlik yapacağına kanaat getirilen bir konumda olmak önemlidir. Diğer taraftan aşiret kavramını karakterize eden önemli boyutlardan biri güçlü sosyal dayanışmayı oluşturan bağlardır. Başka bir ifade ile sosyal bağlar, herhangi bir saldırı veya tehdit durumunda tüm aşiret üyeleri toplu şekilde karşı koymada tereddüt yaşamaz ve ‘anca beraber, kanca beraber’ anlayışıyla, kolektif hareket ederler (Aksoy, 2013: 66). Birbirleriyle hiç görüşmeyen üyeler herhangi bir tehdit durumunda rahatlıkla bir araya gelir ve güçlü bir dayanışma sergilerler.

Osmanlı'nın son dönemlerinde, bölgede varlığını devam ettiren önemli aşiret kolları bulunmaktadır. Günümüzde de varlıklarını önemli ölçüde koruyan Batuyan, Tayyan, Kıçan, Musareşan ve Xêrikan'dan oluşan beş aşiret, Şılt adında bir üst yapılanma da birleşmektedirler. Diğer taraftan alan araştırması boyunca ‘şılt’ kavramının farklı anlamlarıyla da karşılaşmıştır. Örneğin, belirli bir yerleşim yerinde ikamet etmeyen ve toplumsal düzensizliğe de neden olmaları bakımından sorun teşkil eden ve adına ‘Şılt’ denilen bir kesim bulunur ve Mustafa Paşa'nın hedefi haline gelirler, ayrıca Paşa çok sert tedbirlere başvurarak kendileriyle uzun süre mücadele eder.

“Şıltılar Mustafa paşa döneminde çok sorun olmuşlar, en sonun da Arapça dilinde “Kullu şılt qetle helali” (Şıltların katli helaldir) şeklinde bir söz kullanır ve onlara savaş açar” (K-3, 68).

Ancak söz konusu edilen bu sözün Mustafa Paşa ile alakalı olmadığı, çok önceleri kullanılan bir söz olduğu, başka bir sözlü kaynak tarafından dile getirilir.

“-Kullu şılt qetle helali- sözünün Mistoyê Mirî ile alakası yoktur. Bir kere onun dinle, imanla bir alakası yoktur ki bu söz ona ait olsun. Cizre beyliği döneminde, Mirilerin yönetimi zamanında söylenen ve surun taşlarına yazılmış bir sözdür. Cizre'deki bir cami için Tebriz'den kapısını getiren Şıltılara, dönemin Miri tarafından Kasrik'ten Pervari'ye kadar uzanan bölge Şıltılara hediye verilir ve surun üzerinde bulunan ilgili sözün yazılı olduğu taş da nehre atılır” (K-5, 70).

Feodal yapılanmayı oluşturan bölgedeki toplumsal unsurlar arasında üst tabaka şeklinde öne çıkan sadece paşa, ağa veya aşiret ağası gibi yapılanmalar bulunmamaktadır. Türkiye'nin çoğu bölgesinde olduğu gibi dinsel karakter taşıyan statü ve yapılanmalar da söz konusudur ve bu yapılanmalarda öne çıkan ‘şeyh’ ve ‘seyyid’ler, hem kişi hem de aile bazında halk üzerinde önemli ölçüde bir etkileri söz konusudur. Cizre yöresinde bulunan şeyhler daha çok Basret Şeyhleri, Dırşevi Ailesi ve Şeyh Muhammed Seyda'nın ailesinden oluşan üç koldan yayılmışlardır (Baz, 2011:349). Aslen Arabistan yarımadasından gelip Bêcırman (Vergisiz) köyüne, oradan da merkeze yerleşen ‘seyyid’ aileleri de bulunmaktadır. Bunlar arasında Nakşibendi tarikatına bağlı şeyhler bölgede önemli bir toplumsal ve siyasal güç haline gelmişlerdir. Özellikle

Seyyid Bilal ve onun soyundan geldiği ileri sürülen Becirman Seyyidlerî'nin, Cizre'de yerel otoriteye son verildikten sonraki dönemlerde yoğun şekilde yaşanan aşiretler arası çatışmalarda arabulucu görevlerinde bulunmuş, bölgede sosyal, siyasal, kültürel ve toplumsal yönlerden önemli bir kimlik sahibi olmaya başlamışlardır (Keskin, 2014: 178). Söz konusu aileler, Osmanlı'nın son dönemlerine kadar uzanan bir geçmişe sahiptirler ve geçmişte halk üzerindeki manevi etkileri önemli düzeyde olmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerinden günümüze kadar *şeyh* veya *seyyid* aileleri merkez ve çevresindeki yerleşim yerlerinde bulunan halk tarafından önemli ölçüde bir itibar görmüş ve bu aileleri kendilerine rehber yapmışlardır. Söz konusu aileler, toplumsal düzenin önemli aktörleri konumunda bulunmuş, çoğu kez birer yönetici gibi davranmış ve yönetim kademesinin işlerini kolaylaştırmıştır.

Seyitliğin şeyhlikle bir sayıldığı veya çoğu kez birbirine karıştırıldığı Cizre yöresinde bu statüler bazı zamanlarda sosyal, ekonomik ve politik güçle ilişkili hale getirilir ve toplumda önemli bir mekanizmaya dönüştürülür. Karizmatik birer lider haline dönüştürülen *şeyh*lerden, devletin gözünde birer asi olan halkı teskin etmeleri, yöneticilik yapan beylerden sonra oluşan yönetim boşluğunu doldurmaları beklenir. Seyyidler, doğuştan gelen ayrıcalıklarının yanında merkezi yönetim tarafından da bazı imtiyazlara sahiptirler. Kendilerine '*Siyadetname*', yani *Seyitlik Belgesi* tahsis edilir ve devlet tarafından kendilerine düzenli olarak aylık verilir (Pekasil, 2012:144). Halk üzerindeki dini itibarlarının yanında devlet tarafından da destek görmeleriyle ayrıcalıkları kurumsallaşır. İktidara ve iktidar araçlarına sahip olmak, bazı durumlarda yöneticilik ve anlaşmazlık durumunda hakemlik yapmak, sorun veya çatışma yaşayan kesimleri uzlaştırmak, karizmatik birer lider olarak görülme *şeyh* ve/veya *seyyid*'lerden beklenen pratikler olmuştur.

Cizre'de bulunan *şeyh* aileleri de hem manevi yönden rehberlik konumuna sahip olmuşlar, hem de siyasi arenada önemli konum elde etmişlerdir. Ayrıca ekonomik yönden güçlü konumda olmalarının altyapısı halk tarafından kendilerine sağlanmış ve dinsel statü sahibi bu kesim feodal düzenin önemli bir parçası haline gelmişlerdir. Günlük işlerinin neredeyse tümü halk tarafından görülen *şeyh* veya *seyyid* aileleri köy sahibi olabilecek düzeye gelebilmişlerdir. Örneğin günümüzde Şeyh Seyda ailesine ait 'Serdehl' köyü bulunmaktadır. Oğlu Şeyh Mehmet Faruk ise kendisinin izini takip eden varisi olarak bilinmektedir. Yine Şeyh Kadri Haşimi, Cizre'nin geçmişinde manevi yönü ağır basan, aristokrat ve aksakallı (rûspi) denilen önemli bir şahsiyet olarak anılmaktadır. Oğlu Haşim Haşimi hem Cizre'de belediye başkanlığı, hem de Diyarbakır milletvekilliği yapmıştır. Diğer oğlu Şeyh Bahir Haşimi de bir dönem aday olmuş, ancak seçilememiştir. Bu ailenin Midyat ilçesinde bir köyü bulunur ancak esasında kendileri için asıl olan veya kilit konum arz eden unsur sosyal sermayedir. Zira herhangi bir talebin olması durumunda halkın önemli oranının desteğini arkalarında görebilmektedirler.

Feodal sistemdeki konumlarını sağlamlaştırmaya çaba göstermeleri, güçlü statülerde bulunan kimselerle iyi ilişkiler geliştirmeleri, etraflarında bulunan insanların sayıları üzerinden anılmaya çalışmaları, belirli ölçüde toplumsal prestij sahibi olmaya çalıştıklarının veya toplumsal tabakalaşmada üst bir konumda olmak istemelerinin işaretleri olarak okunabilir.

"Ağaların döneminde şeyhlerimiz de kendi dertlerine düşmüşlerdi. Kendi aralarında bir rekabet vardı. Şeyh Seyda ve Şeyh Ahmet adındaki şeyhlerimiz rakiptiler. Kendilerine ait mürit sayıları konusunda yarışarlardı. Ağalardan destek alırlardı, tahıl ve erzak alırlardı, dolayısıyla ağaların yaptıklarına ters bir şey söylenmezdi" (K-10, 66).

Feodal sistem, ekonomik, sosyal ve siyasal yönden toplumun önemli ölçüde ayrıştığı bir yapılanma olarak düşünüldüğünde, *şeyh* veya *seyyid*'lerin sosyal sermaye yönünden güçlü bir konumda oldukları, tarihsel süreç içerisinde siyasal yönden yönetimlerle uyumlu bir birliktelik yaşadıkları ve ekonomik yönden de ortalamanın çok üstünde bir varlığa sahip oldukları söylenebilir. Dolayısıyla *şeyh* veya *seyyid* gibi dinsel konuma sahip kimseler esasen feodal sistemin önemli bir bileşenidirler ve toplumsal tabakanın da üstünde yer alan bir konuma sahiptirler.

6. FEODAL SİSTEMİN CİZRE VE ÇEVRESİNDE DOĞURDUĞU BAZI SONUÇLAR

Osmanlının son dönemlerinde, tüm dünyada baş gösteren milliyetçilik akımından bölgedeki halk ve azınlık grupları da önemli ölçüde etkilenir. Halkın siyasi yöndeki taleplerini durdurmaya ve insanları dinsel bir çatı altında buluşturmaya çalışan merkezi yönetim, siyasi görüşleri nedeniyle bölgedeki çoğu aileleri sürgüne gönderir ve yerlerine farklı bölgelerden aileleri yerleştirir. Merkezi yönetim tarafından yürütülen bu politikalar bölgeyi demografik yönden dönüşüme uğratar ve farklı etnik unsurlardan oluşan yeni bir toplumsal yapı meydana getirilir. Beylik döneminde belirli bir dengeye oturmuş toplumsal düzen, yerini aşiretler arası çatışmaların yaşandığı, insanların farklı diyarlardan gelerek kendisine yer bulmaya çalıştığı, şiddet ve kaos halinin eksik olmadığı bir düzensizliğe bırakır.

Feodal düzene dayalı toplumsal sistemin temellerinin önemli oranda atıldığı Mustafa Paşa döneminde aşiretlerin önemli bir kısmı başka yerlere göç eder, geride kalanlardan bazıları Paşanın silahlı güçleriyle çatışmaya devam eder, bazıları ise Paşa ile birlikte hareket etmeye başlar. Paşanın talebi ile öne çıkan bazı ağa aileler, bazı köyleri tamamen, bazıları ise kısmen sahiplenirler. Feodalitenin önemli bir ayağını oluşturan ağalık sistemi, böylece Cizre'de yerleşik bir sistem haline gelir. Köylerdeki arazilerin ekip biçmesinden mahrum kalan köylüler ise yoksulluk içeren bir hayata mahkûm bırakılır. Geniş tarım arazilerinin ağaların kontrolünde bulunması ve köylü vatandaşın az bir pay alması üretimin düşük düzeyde kalmasına neden teşkil eder. Cizre merkezinde ikamet eden ağaların elinde bulunan köylerde üretimin düşük düzeyde kalmasında vatandaşa verilen düşük payın önemli bir etkisi vardır. Ağaların, üretim olmasa bile arazileri ellerinde bulundurmaya yönelik talepleri köylülerin yoksul kalmalarında doğrudan etkilidir.

“Cizre’de Ağa aileler veya sülaleler var. Bunlar atalarından kalan geniş köy arazilerine sahiptirler ve genellikle topraklarını satmazlar, ya kiraya verirler veya kendileri işletirler ya da herhangi bir şey ekmezler, boş bırakırlar” (K-8, 64).

Bazı zamanlar Cizre’de köy ağası olarak da öne çıkan bu şahıslar, bölgenin üretim güçlerini kontrol eden mekanizmada söz sahibidirler. Toprağının bir kısmını yoksul köylülere kiralayıp, hasat zamanı geldiğinde yarısını alması gerekirken bazen beşte üçüne/dördüne el koyan ve köylü vatandaşlara korku salarak onları sindiren kimselerdir.

“Köylüler işlettikleri toprağın büyük payını ağaya verirlerdi. Son dönemlere kadar toprak sahibi değillerdi. Halen de bazı köylerin arazilerine sahip olan bazariler var. Bildiğim kadarıyla, örneğin Yiğitlerden Hisên Ağa, Hesenê Şêx, Seyit Ne’met gibi toprak ağaları ve ellerinde birden fazla köyler var” (K-7, 62).

2000’de yapılan bir alan çalışmasına göre, Cizre’de bulunan köylerden iki-üç tanesi hariç, diğer bütün köyler ağalara ait köylerdir. Söz konusu köylerdeki arazilerin tümü, ağa denilen kişilere ait değilse bile büyük çoğunluğu onlara aittir (Boyras, 2000: 49). Ekip biçmek üzere birkaç parselin ağadan kiralanarak işletilmesi verimin düşük düzeyde kalmasına, köylünün ise yoksul durumda kalmasına neden oluşturmuş, toprak ağalığına dayalı kurulu düzen de böylece devam etmiştir.

“Bazı köylerde arazilerin hepsi ağanın olduğu gibi kimi köylerde evler de ağaya aitti. Köydeki araziler çok para etmezdi eskiden. Bir dükkân parasıyla bir köy satın alınırdı. Köylü vatandaşların bir şeyi olmazdı. Çoğu ağanın himayesine girmiş insanlardı. Ağa onu doyurur, ihtiyaçlarını karşılar ve arazisinde çalıştırırdı” (K-9, 63).

Cizre’de toplumsal tabakalaşmanın belirgin hale gelmesi, feodal sistemin yerleşik bir hal almasıyla başlar ve alt tabakada bulunan köylü kesimin de korku kültürünü içselleştirmesine neden olur. Özellikle resmi işlemlerde devletin acımasız bir aygıt olarak tanıtılması üst tabakanın bilinçli bir politikasıdır ve köylü kesimi her alanda olduğu gibi resmi iş ve işlemlerde kendilerine bağımlı hale getirme düşüncesinin bir sonucudur.

“Köylüler devletten çok korkarlardı. Herhangi bir ihtiyaçları veya resmiyetle ilgili bir işleri olduğunda, dili ve resmi işleri bilmedikleri için dertlerini bazarilerden (şehirlilerden) birilerine anlatır öyle hallederlerdi. Aracılar da menfaatleri gereği devleti korkunç gösterirdi onlara” (K-10, 66).

Ağa aileler, Cizre’nin sonraki dönemlerinde de iz bırakan bir toplumsal fenomen haline gelirler. Bu

ailelerin önderliğinde gerçekleşen siyasal, kültürel ve toplumsal yapılanmalar ve onlardan kaynaklı etkiler yakın dönemlerde de devam eder. 1890’lı yıllardan 1980’lerin ortalarına kadar merkeze göç etmek isteyen ailelerin talepleri, ancak ağa ailelerin bilgisi dâhilinde gerçekleşebilmiştir. Başka bir ifade ile çevredeki yerleşim yerlerinden gelen köylü veya göçerler, merkezde ikamet eden bu ailelerin izniyle veya yönlendirilmesiyle gelip yerleşirler. Bu ağa aileler, sahibi oldukları köylerde kalanları veya ilişkili oldukları aşiret önderlerini veya mensuplarını ikna yoluyla merkeze getirip yerleştiren, böylece nüfuzlarında bulundukları insanlar üzerinden, merkezde yapılan seçim sonuçlarını etkileyecek düzeye getirir ve Cizre’nin dışarıdan göç almasının önünü açarlardı (Zeren, 2019: 44). Örneğin Vesek ve Şık aileleri, köklü bir geçmişe, geniş bir ilişki ağına ve çevredeki birçok köye sahip oldukları gibi bu ailelerin toplumda da kabul gören saygın bir konumları vardır. Büyük ve köklü aileler arasında yaklaşık bir asırdır ilçe merkezinin yönetiminde söz sahibi olma yönünde bir mücadele söz konusudur. Aynı zamanda bu köklü aileler, Cizre’nin yönetiminde yer almış ve/veya belediye başkanlığı yapmış birden fazla üyeye sahiptirler. Birbirlerine karşı uzun süre mücadele verdiklerine dair husus, orta yaş üzeri hemen herkesin bilgisi dâhilindedir. Kendilerine destek veren çevredeki/dışarıdaki ailelerin merkeze yerleşmelerinde kilit bir rol oynamış ve aynı zamanda merkezdeki kadim üç mahalle arasında yaşanan kavgaların da gerisinde bulunmuşlardır. Esasen mahalle kavgalarının doğrudan sebebi, belediye başkanlığı için mücadele veren rakip ağa ailelerdir ve bu ağa ailelerin öne çıkması da Mustafa Paşanın döneminde atılan bazı adımlara kadar gerilere gitmektedir. Özellikle 1960’lı yıllardan sonra belirgin şekilde öne çıkan mahalle kavgaları, daha çok Kale ve Dağkapı mahalleleri arasında vuku bulur. Kale mahallesi Şık ailesine, Vesek ailesine ise Dağ Kapı mahallesi destek verir. Genellikle gençler arasında cereyan eden, kimi zaman her yaşta insanların dâhil olduğu büyük olaylara dönüşen, bazen de çarşı pazarda meydana gelen kavgalar ölüm ve yaralanmalara neden olur (Zeren, 2019: 45). Esasen toplumsal tabakanın üst kesiminde belirlenen hedeflere ulaşma yönündeki faaliyetler görünür olmadığı için alt tabakayı oluşturan toplum kesiminin, bunu idrak etmesi beklenemez bir durumdur. Çünkü kavgaya karışanlarda bazı zaaflar bulunur ve adeta piyon konumundadırlar. Gerisinde yatan hesapları bilmemelerinin sonucunda oluşan kavgalar, dolaylı yoldan Cizre’nin şiddet içeren bir kültürle anılmasının nedeni haline gelir.

“Saçma sapan kavgalar olurdu, eften püften sebeplerden dolayı kavga ederdik. Çünkü aramızda bir düşmanlık vardı ve her gün kavga ederdik. Bu düşmanlığı da şehri yönetmek isteyenler çıkarırdı” (Zeren, 2019: s. 48).

Osmanlı’nın son dönemlerinden itibaren Cizre’ye gelen ailelerin çoğunluğu, hem o dönemlerde hem de Cumhuriyet tarihi boyunca siyasi görüş ve yaklaşım bakımından merkezi otoritenin yanında yer almışlardır. Resmi ilişkilerde oynadıkları rol, şehir hayatının sağladığı olanaklar, merkezde bulunanların ticaret ve esnaflıkla uğraşmaları nedeniyle elde edilen ekonomik refah, Cizre merkezi ile çevredeki yerleşim yerleri arasında, neredeyse her alanda bariz bir farkın açılmasında etkili unsurlardır. Aradaki makasın açılması, merkezde ikamet edenlerin (bajari kesim) kendilerini çevredeki unsurlardan yüksek bir mertebede görmelerini, çevrede bulunanların ise merkezdekilere karşı önyargılı olmalarını beraberinde getirmiştir. Son dönemlerde merkez ile çevre arasında siyasi görüş ve eğilimlerin farklılaşmasında geçmişte yaşanan ilişkilerin etkileri bulunmaktadır. Öyle ki, birbirinin karşısında konumlanan, siyasi yaklaşımları nedeniyle merkez ve çevre arasında bir zıtlaşmayı farklı alanlarda gözlemlemek mümkündür. Merkezde kalanların çevredeki yerleşim yerlerinde kalanlara yönelik üstenci yaklaşım sergilemeleri esas sebebinin, merkezde bulunanların sınır ticareti dâhil ekonomik döngüyü ellerinde bulundurmalarında yatmaktadır. Özellikle sınır ticaretiyle ilgili resmi görevlilerle işlerini yürütmek, karşılaşılan problemleri bürokrasi kademeleri içinde veya siyasiler üzerinden halletmek merkezdeki ailelerin başvurduğu yöntemlerdir (Aksoy, 2013: 119). Gücün ve güçlünün yanında olma düşüncesi, esasen yönetimin ve ilişkilerin kaba güce dayalı olduğu bölgelerde veya adalet mekanizmasının işlemediği yerlerde karşımıza çıkan bir durumdur. Bunun örneklerinden biri de Cizre’de bulunan güçsüz kesimlerin taraf seçmek zorunda bırakılmasıyla ortaya çıkan sonuçlardır.

1980’li yıllarda merkeze göç eden köylü ve göçer kesimin yaşadığı/yaşattığı toplumsal sorunlar, her ne kadar güvenlik nedeniyle boşaltılan köyler nedeniyle gerçekleşmiş olsa da esasen, on yıllardır süregelen feodal yapılanmaya bir itirazın sonucu olarak bakmak gerekir. Ayrıca bu göçlere, sınıfsal ayrımcılığa bir karşı çıkış, yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik bir girişim ve modern dünyanın öne çıkan pratik-

lerine bir dâhil olma gayretinin sonucu olarak da bakılabilir. Elbette bu yöndeki taleplerin öngörülemeyen bazı sonuçları da olmuş ve örneğin çarpık kentleşme, gecekondulaşma, işsizlik ve yoksulluk gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Ancak genel bir çerçeveden bakıldığında, toplumsal yapıyı kategorik şekilde dilimleyen feodal düzenin sınıfsal anlayışı, yönetim kademesinde bulunanlar veya ekonomik güce sahip olanlar için elbette sorun teşkil etmemekte, ancak alt tabakayı oluşturan yoksul kesimin ise düzgün bir yaşam sürmesinin önünde engel teşkil etmektedir. Bu sebeple, son dönemlerde gerçekleşen göçler esasen feodal düzene bir itiraz mahiyetindedir.

Feodal yapılanmanın bölgedeki sonuçlarından biri de, belirli kişi ve ailelerde biriken güce karşı çıkışla sonuçlanan toplumsal karışıklıklardır. Kaos ve eşitsizlik içeren toplumsal düzenden, birçok bakımdan güçlü olmaları nedeniyle öne çıkan kişiler üzerinden gerçekleşen seçimlerden, aşiret ve sülale türü güç mekanizmalarından uzaklaşma yönündeki talepler, toplumsal çalkantıların oluşmasında önemli ölçüde rol oynamaktadır. Son dönemlerde insanlar, artık sosyal ve siyasal alanda bireyi öne çıkaran ideoloji ve görüşlere yakınlık duymakta ve modern dünyada geçerli görüşlere yönelmektedir. Feodal düzene karşı çıkan, bireysel görüş ve menfaatleri öne çıkaran düşünce ve ideolojiler, son dönemlerde batıda olduğu gibi Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde de karşılık bulmakta ve insanların kendi başlarına karar verme, hareket etme yönündeki talepleri öne çıkmaktadır. Bu türden eğilimlerin oluşmasında, bölgede geçmişten beri süregelen feodal düzenin önemli ölçüde rol oynadığı söylenebilir.

SONUÇ

48. Hamidiye Alayı'nın komutanı Mistoyê Mirî'nin/Miranlı Mustafa Paşa'nın Cizre'nin toplumsal yapısına etkilerinin ele alındığı bu çalışmada, ilgili dönemde yaşanan gelişmelere ve Osmanlı'nın bölgeye yönelik siyasetine ve yöneticilerden beklentilerine dikkat çekilmiştir. Cizre Beyliğine son verildikten sonra bölgede yaşanan güvenlik ve toplumsal sorunların önüne geçemeyen merkezi yönetim, Ermeni isyanlarını ve Rus yayılcılığını engellemek amacıyla kurduğu Hamidiye Alaylarının misyonuna bölgesel çapta gelişen milliyetçi fikirleri engellemeyi de eklemiştir. Cizre'de kurulan 48. Alayın başına ise Miran Aşiret Lideri Mustafa Paşayı getirmiştir. Yönetimin kendisine verdiği yetkiyi ve gösterdiği müsamahayı kötüye kullanan Mustafa Paşa, bölge çapında hukuksuz ve keyfi uygulamalara yönelmiştir. Cizre'nin önde gelen aileleriyle kurduğu ailevi/akrabalık ilişkileri sayesinde, feodal sistemin önemli bir bileşeni olan ağalık sisteminin bölgede yerleşik bir hal almasına neden olmuştur. Ayrıca merkezi yönetimin talebi doğrultusunda dinsel otoriteler olarak *şeyh* ve *seyyid* statüsüne sahip şahsiyet ve ailelerin, yönetsel amaçla ilintili olarak halk üzerinde etkili olmalarına öncülük etmiştir. Bunun yanında Cizre'de ikamet eden önemli ölçüdeki ailenin dışarıya göç etmesinde ve dışardan birçok ailenin merkeze yerleştirilmesinde rol oynamıştır. Diğer taraftan aşirete dayalı toplumsal yapılanmada aşiretlerden bazılarını kayırırken, diğerlerinin çatışmalara daha da bilenmiş şekilde ortaya çıkmalarına zemin hazırlamıştır. Ağalık sistemi yoluyla şekil verdiği toplumsal düzende destek verdiği ve öne çıkardığı ağa aileler, sonraki dönemlerde aralarında yaşadıkları siyasi mücadeleler nedeniyle, Cizre'nin belirgin şekilde toplumsal huzursuzluklar (örneğin mahalle kavgaları) yaşamasına zemin hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Elif Başak, *Cizre Örneğinde Etnisite İçi Karşılaşma Biçimleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 2013.
- Aktürk, Sıraç, 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Cizre Kazâsı'nın İdâri, Demografik ve Eğitim Durumu, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (düsbed)*, Yıl-13, Sayı: 26, Ss. 13-28, 2021.
- Altan, Bilal, Cizre Belediye Reisi ve Miran Mustafa Paşanın Damadı Osman Efendinin Yaşamı ve Nüfuz Mücadelesi Üzerine Bir Değerlendirme, *Turkish Studies*, Sayı:13, 2018.
- Baz, İbrahim, "Şırnak Bölgesinde Nakşi Şeyh Aileleri ve İdil'de Yaşayan Mutasavvıflar", *Geçmişten Günümüze İdil*, Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildirileri, Şırnak Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2011.
- Boyraz, Yücel, *Cizre İlçesinin Sosyo-Kültürel Yapısı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul:2000.
- Bruinessen, Martin von, *Ağa, Şeyh, Devlet (The Social and Political Structures of Kurdistan)*, (Çev.: Banu Yalkut), İletişim Yayınları, İstanbul:1992.
- Coulon, Alain, *Etnometodoloji*, (Çev. Ü. Tatlıcan), Küre Yay. İstanbul:2010.
- Creswell, J. W., *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2015.
- Çamsoy, Zeynep, *Millî Mücadele Dönemi'nde Kürdistan Teâlî Cemiyeti (1918-1927)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara: 2007.
- Demir, Ahmet, Eyyübiler Döneminde Cizre ve Çevresi, *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu* (14-16 Mayıs 2010), Şırnak Üniversitesi Yayınları, Şırnak, Ss.71-85, 2010.
- Doğan, Cabir, *Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802-1869)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar:2010.
- Doğan, Cabir, II. Mahmut Dönemi Osmanlı Merkezileşme Politikasının Doğu Vilayetlerinde Uygulanması, *Turkish Studies (International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 6/4, p.505-521, 2011.
- Ekinci, Mehmet Rezan, 1897 Tarihli Hamidiye Hafif Süvari Alayları Taksimatı, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Cilt:9 Sayı:2 (18), Sayfa:703-724, 2017.
- Ertaş, Kasım, Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Şırnak'ın Etnik ve Dini Yapısı *Ekonomik, Siyasal ve Sosyal Boyutlarıyla Şırnak*, (Editörler: İ. Hüseyini, S. Çelik, R. Sakur, M.N. Uygur), Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale: 2022.
- Ertekin, Abdusselam, İttihad-ı İslam'a Milis Takviyesi Çabaları: Hamidiye Alayları, *Dicle İlahiyat Dergisi*, Cilt: XXV, Sayı: 2022/1, Ss. 170-186, 2022.
- Kardam, Ahmet, *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan: Direniş ve İsyân Yılları*, Dipnot Yayınları, Ankara:2011.
- Kartarı, Askeri, Nitel Düşünce ve Etnografi: Etnografik Yönteme Düşünsel Bir Yaklaşım. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi* 4(1): 207-220, 2017, ISSN: 2148-970X.
- Keskin, Necat, *Akışkan Kimlikler: Etnik ve Dini Kimlik Arasında Becirman Seyyidleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara:2014.
- Kümbetoğlu, Belkıs, *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yay. İstanbul:2008.
- Neuman, W. Lawrence, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*, Cilt: I, (Çev. S. Özge), Yayınodası Yay. İstanbul:2009.
- Pekasil, Tahir, Toplumsal Statü Göstergesi Olarak Dini Otorite Tipleri: Cizre Örneğinde Şeyh, Molla ve Seyyidler, *Bilim, Düşünce ve Sanatta Cizre*, Uluslararası Bilim Düşünce Sanatta Cizre Sempozyum Bildirileri, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, İstanbul:2012.
- Polat, Müslüm ve Türkan, Yavuz, "Osmanlıdan Günümüze Kürtlerde Ekonomik Hayat", *Kimlik, Kültür ve Değişim Sürecinde Osmanlı'dan Günümüze Kürtler*, *Uluslararası Sempozyumu (6-8 Eylül 2012)*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl:2013.
- Punch, Keith, F., *Sosyal Araştırmalara Giriş*, (Çev. D. Bayrak, H. B. Aslan & Z. Akyüz), Siyasal Kitabevi, Ankara:2011.
- Şengül, Serdar, Cizre Kırmızı Medrese Bağlamında Tarih, Kimlik, Hafıza Oluşumu, *Kebikeç*, Sayı:37, 2014, Ss:57-78,
- Tüzün, Mesut, *Cizre Tarihi-1 (Nuh Tufanı ve Cudi Dağı)*, Cizre Kaymakamlığı Yayınları, İstanbul:2016.
- Öğün, Tuncay, *Doğu'nun Mirlerine Son Veda: Cizreli İzzeddin Şir Bey ve İsyanı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul:2010.
- Uçmaz, Ahmet, *Miran Aşireti ve Mustafa Paşa*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır:2019.
- Yıldırım Ali & Şimşek Hasan, *Bilimsel Araştırma Yöntemlerinde Temel Dönüşümler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013.
- Yıldırım, İrfan, Cizre Merkezinde Bulunan Kadim Ailelerin Kökenleri Üzerine Bir Araştırma, *Kongre Kitabı*, Editör: Mustafa Talas, 7.Uluslararası Erciyes Bilimsel Araştırmalar Kongresi (09-10 Mart 2022 -Kayseri), 2022, ss.448-460.
- Yiner, Abdulsasır, Miranlı Mustafa Paşa Örneğinde Hamidiye Alayları Askerî Gücünün Kötüye Kullanımı, *History Studies International Journal of History*, 2012, 449-464.

Yiner, Abdulnasır, Aşiretler Arasındaki Mücadele ve Hamidiye Alayları, *Journal of Academic Value Studies*, Vol:5, Issue:3; 2019, pp: 395-405.
Zeren, Abdulcelil, *Kimlik Oluşumu; Cizre'de Bajariler (1960-1990)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimle Enstitüsü, İstanbul: 2019.

SÖZLÜ KAYNAKLAR:

- K-1: R.B., 1955 doğumlu, Emekli, Cizre, (Görüşme: 02.12.2021).
K-2: A.Y., 1948 doğumlu, Emekli, Cizre, (Görüşme: 28.11.2021).
K-3: H.Ş., 1954 doğumlu, Emekli, Cizre (Görüşme: 12.11.2021).
K-4: H.S., 1939 doğumlu, Esnaf, Cizre, (Görüşme: 12.11.2021).
K-5: A.M.S.,1952 doğumlu, Emekli, Cizre, (Görüşme: 05.06.2022).
K-6: R.B., 1961 doğumlu, Serbest, (Görüşme: 02.11.2021).
K-7: A.T., 1960 doğumlu, Esnaf, Cizre, (Görüşme: 10.11.2021).
K-8: A.B., 1958 doğumlu, Emekli, Cizre, (Görüşme: 21.11.2021).
K-9: B.P., 1959 doğumlu, Emekli, Cizre, (Görüşme: 17.11.2021).
K-10: K.Y., 1956 doğumlu, Esnaf, Cizre, (Görüşme: 04.12.2021).

EXTENDED ABSTRACT

As it is known, the 19th century was a dynamic period due to the social, economic and political developments all over the world. Especially in France, many empires are destroyed by the nationalist movement that comes to the fore, and states on the basis of nation are formed instead. The Ottoman Empire also started to implement policies towards centralization by eliminating the autonomous principalities in the provinces from the beginning of the 19th century, but it could not prevent many nations from establishing states with the developing nationalism movement. In the geography that corresponds to today's Eastern and Southeastern Anatolia regions, Armenians turned to rebellions with the support of Western states, and the Russians carried out clandestine activities in the region. Upon these developments, it was decided to establish Hamidiye Regiments throughout the region as of 1890. Around 50 Hamidiye Regiments are established in the eastern regions. Commander of the 48th Regiment established in Cizre, Mustafa Bey (Mistoyê Mirî), the leader of the Miran Tribe, was brought in by II. Abdülhamit and he was given the rank of 'Pasha' after a short time.

The tribal leader Mustafa Bey, who resides in the Mosul region and lives a nomadic life by feeding his herds on the high plateaus in the east, marries his 5 daughters to people from the powerful and influential families of Cizre when he becomes the head of the regiment and gets the support of these families. He chooses most of the soldiers in his regiment from his own tribe. Before long, he tries to control the different religious and ethnic elements that continue to exist in the region, and to make the tribes and lineages obey by using violence and force. It designs the social structure according to itself; He sends the families he sees as having problems to other places and settles many families from outside in Cizre. It raids many settlements in the surrounding area, commits murder, slaughters people, and plunders their property and animals. Despite all this, the central government does not speak out against Mustafa Pasha, who uses his armed unity to bring rival tribes to heel, steals, plunders or plunders the wealth of the people through taxes and tribute. Complaints are made against him many times, but he is protected by Müşir Zeki Pasha, who is effective in the regional administration. Especially in terms of his struggle against Armenians and some Kurdish nationalist groups, no voice is heard against him. When they take their herds to the highlands every year in the spring, they cause problems and conflict with all the borders they pass. Due to the aforementioned reasons, he also fights with the Şırnak Tribe many times, and finally, he is killed in the conflict with the Şırnak Tribe on his way to the highland. His atrocities are voiced by the people of the region even after a century has passed.

Thanks to him, some of his men (Tahir Ağa, Fettah Ağa, etc.), whom he authorized as the 'kolağası' in the 48th Hamidiye Regiment, accumulate wealth and become landowners on a village basis. Mustafa Pasha caused the 'aggression system', which took shape depending on the land and influence and official relations not seen in Cizre before, to take root in the region, to establish a culture of fear, usually by using violence and force, and to understand the state as a system based on oppression and force. The origins of the families that made the aghas are based on the period when Mustafa Pasha was in a powerful position and the people he made kolağası came to the fore. The families that came to the fore in Cizre after his murder in 1902 were the families of those who served as kolağası and these families were later known as 'malağa'. These soil-rich, powerful and influential families have been in a struggle for nearly a century in the history of Cizre, especially in the mayoral race, and have been mayors for generations.

The intervention of the pasha in the social structure is not limited to the fact that the aghas become prominent in the society. Likewise, it has an important role in making sheikhs and sayyids more visible in the social arena. While the conflicts that were seen in social life before were resolved through Mirs, sheikhs and sayyids started to act as intermediaries from this period. People with religious identity in the region such as sheikh and sayyid played a leading role in society. It was understood as a part of Abdulhamid's efforts towards Islamic unity, and these people's gaining social status came to the fore in the period of Mustafa Pasha. In this period, especially the conflicts between the tribes were resolved through mediators called sheikhs and sayyids.

Mustafa Pasha's attempt to establish regional control through the 'Miran Tribe' was met with resentment, especially by the powerful tribes, and some tribes did not support the Hamidiye regiments and in some places clashed with them. He experienced violent conflicts from time to time, especially with the Şırnak and Batuyan Tribes. However, the majority of the conflicts are due to the grazing of the tribe's herds in the pastures and pastures of others.

This study consists of the data obtained through in-depth interviews of the events that left their mark on the shaping of the social structure of the region and the findings obtained by scanning the literature. The social structure of Cizre before and after Mustafa Pasha, the social segments that existed at the regional level and their relations with each other, and the feudal structures that were formed are discussed. In addition, the influential powers in the administration of the Cizre region, the class divisions created by various interventions, the role of religious and cultural statuses in the social structure are emphasized. The general result is that as a result of the harsh policies implemented during the Mustafa Pasha period, the people were intimidated with fear, and families that were financially strong, influential and closely related to the official powers came to the fore in the management level. In addition, the important aspects of the feudal system, the 'aggression system' and the people with 'religious status', became evident in the society and their positions became entrenched, and the effects of the developments in the relevant period continue today. It can be said that there are significant traces of feudal rule especially in the local administration of Cizre.